

‘ประตูสู่อาเซียน’ :
มุมมองใหม่ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี****
‘Gateway to Southeast Asia’ : New Perspective
on the Study of *Maung Petchaburi*’s History

ชุลีพร วิรุณหะ*
พวงทิพย์ เกียรติสกุล**, วรพร ภู่งศ์พันธุ์**
วรารัณ นีพัทธ์สุขกิจ**, เพชรดา ชุ่นอ่อน***

Chuleeporn Virunha
Puengthip Kiattisahakul, Woraporn Poopongpan
Warangkana Nibhatsukit, Petchada Choon-on

* รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ศิลปาคมประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ศิลปาคมประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

*** อาจารย์ ดร. ประจักษ์ศิลปาคมประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

**** บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลประวัติศาสตร์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของอำเภอเมืองเพชรบุรี” สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยศิลปากร ภายใต้โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อความยั่งยืนของสังคมและชุมชน ระยะที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๙ – พ.ศ. ๒๕๖๐)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นว่าการต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เพชรบุรีกระทำได้โดยการนำข้อมูลประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ในแนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ ได้แก่ การมองเพชรบุรีในฐานะเป็นหน่วยการเมืองอิสระที่สามารถนำมาเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา (focal/reference point) ได้ด้วยตนเอง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเพชรบุรีในกรอบของ ‘autonomous history’ มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และปริณทณของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง มีพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนโดยบทบาทหน้าที่ของเพชรบุรีในแต่ละช่วงเวลา การใช้แนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ ชี้ให้เห็นความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะ ‘ประตูสู่สุขภาพเนย์’ เนื่องจากเมืองเพชรบุรีในอดีตมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทำหน้าที่เป็นจุดตัดที่เชื่อมต่อบริเวณพื้นที่ปและคาบสมุทรมาลายูด้านหนึ่ง และเชื่อมเส้นทางเดินเรือจากทะเลจีนใต้กับอ่าวเบงกอลอีกด้านหนึ่ง ความสำคัญของต้นทุนทางพื้นที่ ท่าเลที่ตั้ง และผลผลิตทำให้เพชรบุรีมีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการเมือง การทหาร การค้า และการรับ-ถ่ายทอดวัฒนธรรม และที่สำคัญคือเป็นที่ลี้ภัยจากภัยหลักตั้งหลักแหล่งของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา ซึ่งอธิบายความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรีในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์เพชรบุรี แนวทางการศึกษาแบบ autonomous history บทบาทด้านการทหารและการค้าของเพชรบุรีในอดีต พหุชุมชนในเพชรบุรี

Abstract

This research article aims to present an argument that for the construction of a new body of knowledge on Petchaburi history, the best approach is to study within the context of 'autonomous history'. This approach looks at Petchaburi as an independent political entity that can be used as a focal or a reference point of the study on its own.

The research findings suggest that Petchaburi within the context of autonomous history had its own historical development, its own *Mandala* or circle of historical relationships, and its own dynamic resulting from changing roles within each period of time. The autonomous history approach confirms the significant role of Petchaburi as the 'Gateway to Southeast Asia' since from its beginning up until the reign of King Rama III of Ratanakosin era, Petchaburi functioned as a nodal point connecting mainland Southeast Asia with the Malay Peninsula on the one hand and connecting traffic from the South China Sea with the Bay of Bengal on the other. The importance of Petchaburi's geography, logistics and economic assets shaped her various roles : political, military, trade and cultural transmission. Most importantly, Petchaburi became a place of settlement for many migratory groups of people from various ethnic and religious backgrounds. This aspect of her history best explains the plurality of present-day communities within Petchaburi Province.

Keywords : History of Petchaburi, the 'Autonomous History' Approach, Petchaburi's Military and Trading Roles in the Past, Plural Community in Petchaburi

ประวัติศาสตร์ของเพชรบุรีตามที่ปรากฏในผลงานต่าง ๆ ทั้งที่เป็นผลงานวิชาการ และคู่มือการท่องเที่ยวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเพชรบุรีกับราชสำนักและราชธานีของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และสื่อความเข้าใจว่าความใกล้ชิดระหว่างเพชรบุรีกับราชสำนักในเวลาต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เพชรบุรีเติบโตและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีร่องรอยของโบราณสถาน พระราชวัง วัดสำคัญ และแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ อันได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรี ภูเขา และถ้ำ เป็นต้น สถานที่เหล่านี้สัมพันธ์กับเรื่องเล่าในอดีต จึงเป็นรากฐานของการท่องเที่ยวจังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน^๑ อย่างไรก็ตาม เพชรบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีบทบาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะมีราชอาณาจักรสยามประเทศ และเป็นเมืองที่กล่าวได้ว่า ‘ผ่านร้อนผ่านหนาว’ มามาก อันเห็นได้จากช่วงระยะเวลาของความรุ่งเรืองและความเสื่อมถอย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของเมือง ดังนั้น หากเล่าเรื่องราวในอดีตของเพชรบุรีจากพลวัตภายใน เสมือนว่าเพชรบุรีเป็นคนที่กำลังเล่าเรื่องของตนเองจากความทรงจำ จากความเข้าใจของตนเองต่อความเป็นไปจากภายนอกที่เข้ามาสัมผัสเพชรบุรี น่าจะทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์กับดินแดนและผู้คนต่าง ๆ ได้มากขึ้น การเจริญเติบโต พัฒนาการของเมืองเพชรบุรี อัตลักษณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ

^๑ ในปัจจุบัน องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองเพชรบุรีตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงการปรับเปลี่ยนเป็นจังหวัดเพชรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ปรากฏอยู่ในผลงานหลัก ๕ ผลงาน ผลงานชิ้นแรกและถือได้ว่าเป็นงานต้นแบบคืองานของสมบุรณ์ แก่นตะเคียน, *ประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี* (เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี, ๒๕๒๐.) ชิ้นที่สองคืองานที่อาจารย์สมบุรณ์ แก่นตะเคียนได้แก้ไขเพิ่มเติมเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือ *สมุดเพชรบุรี* ซึ่งจังหวัดเพชรบุรีจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสงานฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕.) ผลงานเรื่องที่ ๓ จัดทำโดยสำนักงานจังหวัดเพชรบุรีเรื่อง *ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดเพชรบุรี*. (สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๕๒๙.) ผลงานเรื่องที่ ๔ ได้แก่ หนังสือของคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุเรื่อง *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบุรี*. (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ. ๒๕๔๒.) และผลงานชิ้นที่ ๕ ได้แก่ ผลงานที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี เป็นหนังสือชุดเรื่อง *พื้นภูมิเพชรบุรี*. (เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์, ๒๕๕๙.) งานชุดนี้มีทั้งหมด ๙ เล่ม ศึกษารวบรวมเรื่องราวของเพชรบุรีด้านต่าง ๆ ในส่วนของประวัติศาสตร์ปรากฏในเล่มที่ ๓ ว่าด้วย “ภูมิประวัติ” ซึ่งรวบรวมด้วย มนุ อุ้มเวช และคณะ

วัฒนธรรมก็จะเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในวงกว้างกว่าที่ปรากฏภายใต้ประวัติศาสตร์ไทยหรือปรากฏภายใต้ความสัมพันธ์กับราชสำนักและราชธานีของไทย

แนวทางการศึกษา (approach) ที่เหมาะสมกับการนำมาใช้เพื่อต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เพชรบุรี ณ ที่นี้จึงได้แก่แนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ ๑๙๔๐ พร้อมกับการเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชในบรรดาดินแดนที่ตกเป็นอาณานิคม (decolonization) และเกิดจากการที่นักประวัติศาสตร์เริ่มให้ความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นอิสระจากกรอบโครงของอาณานิคม (colonial framework) สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องการจากแนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ คือการประกอบสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่เน้นประสบการณ์ของผู้คนพื้นถิ่น เน้นการประกอบสร้างลำดับเหตุการณ์ที่ไม่เพียงแต่แตกต่างจากประวัติศาสตร์อาณานิคม แต่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่มาจากประสบการณ์ภายในของแต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละชุมชน โดยหวังว่าแนวทางการศึกษาแบบนี้จะทำให้มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของพื้นที่หรือผู้คนที่ถูกศึกษาในตัวเองและด้วยตัวเอง แทนที่จะมองจากมุมมองของรัฐหรือระบบโลก (อย่างเช่นระบอบอาณานิคม) อย่างที่เคยเป็น (Gadkar-Wilcox, Wynn W., 2012 : 2)

การศึกษาแบบ ‘autonomous history’ เริ่มปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๑๙๖๐ โดยมีผลงานทรงอิทธิพลที่จุดประกายให้กับแนวทางการศึกษาแบบนี้ ๒ ผลงาน ได้แก่บทความของ John Smail และ Herry J. Benda เรื่อง “On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia” และ “The Structure of Southeast Asia : Some Preliminary Observation” (Lieberman, V., 2003 : 11) โดยสรุป ผลงานทั้งสองชิ้นตั้งคำถามตอบทบทวนและอิทธิพลของชาติตะวันตกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งเป็นระยะที่เรียกกันว่า ‘ยุคอาณานิคม’ (colonial period) และเสนอว่าภายใต้การปกครองของชาติตะวันตก แบบอย่างของยุโรปส่งผลกระทบเพียงเล็กน้อยต่อโลกทัศน์ของประชากรส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงอยู่ในระดับ ‘ฉาบหน้า’ ดังนั้น หากต้องการทำความเข้าใจพลวัตความเปลี่ยนแปลงของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ได้จริง ๆ ผู้ศึกษาจำต้องให้ความสนใจไม่เฉพาะต่อ ‘ความเปลี่ยนแปลง’ แต่ต้องทำความรู้จัก

สภาพสังคมพื้นเมืองที่เป็นอยู่ก่อนการเข้ามาของชาติตะวันตกและพิจารณาว่า ลักษณะและแบบแผนพื้นฐานของสังคมส่วนไหนที่ ‘สืบเนื่อง’ และส่วนไหนที่ ‘เปลี่ยนแปลง’

จากจุดเริ่มต้นนี้ แนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ที่ตอบโต้หรือเป็นทางเลือกต่อประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์รัฐชาติ (nationalist history and nation-state centric theme) โดยศึกษาหรือเขียนประวัติศาสตร์จากมิติมุมมองที่เป็นปัจเจก (individual perspective) ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกรัฐ ปัจเจกเมือง ปัจเจกพื้นที่ หรือปัจเจกสังคม (Sunait Chutintaranond and Baker, C., 2002 : 2) ในการศึกษาเกี่ยวกับเพชรบุรีครั้งนี้ การใช้แนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ เป็นการศึกษาที่วางอยู่บนแนวคิดที่เราสามารถศึกษาพื้นที่หรือหน่วยการเมืองหนึ่ง ๆ โดยไม่ใช้ ‘รัฐ’ หรือ ‘ศูนย์กลาง’ อย่างเช่นราชธานีเป็นจุดอ้างอิง (reference point) หรือเป็นหัวใจของเรื่อง (focus point) แต่จะมองเพชรบุรีในฐานะเป็นพื้นที่ หรือหน่วยการเมืองที่มีอิสระในตัวเอง เป็นศูนย์กลางที่มีพัฒนาประวัติศาสตร์ และมีปริมณฑลของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง

การใช้เพชรบุรีเป็นจุดอ้างอิงของการศึกษาไม่ได้หมายความว่าศูนย์กลางจากกลาง เช่น ราชธานีหรือราชสำนักจะไม่มีบทบาทในการผลักดันความเป็นไปหรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับเพชรบุรี แต่การปรับมุมมองทำให้เราหลีกเลี่ยงสมมติฐานหรือความเข้าใจพื้นฐานบางประการ เช่น การที่เพชรบุรีเป็นหัวเมืองชั้นในของอยุธยาหรือกรุงเทพฯ ทำให้เพชรบุรีหมดความเป็นอิสระ ต้องทำตามความต้องการของส่วนกลาง จากคำสั่งส่วนกลาง เพื่อส่วนกลาง ในความเป็นจริง ทุกพื้นที่ ชุมชน กลุ่มสังคมต่างมี ‘ยุทธวิธี’ (strategy) ที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์กับรัฐและชุมชนอื่น แต่การศึกษาที่ใช้รัฐเป็นศูนย์กลางอาจทำให้เรามองไม่เห็นหรือไม่มีความจำเป็นต้องค้นหายุทธวิธีนั้น ๆ การปรับจุดเน้นมาที่เพชรบุรีจึงทำให้ต้องพยายามค้นหาตัวตนของเพชรบุรีให้มากขึ้น เพื่อหาพื้นฐานหรือต้นทุนที่เพชรบุรีสามารถใช้หรือถูกผู้อื่นใช้ในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก

การค้นหาตัวตน หรือธรรมชาติของพื้นที่ที่ศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของแนวทางการศึกษาแบบ autonomous history โดยการพิจารณาสภาพพื้นที่ ทำเลที่ตั้ง และปัจจัยที่ทำให้เกิดการก่อตัวของชุมชนเพื่อนำมาสร้างข้อสรุปว่ารากเหง้าหรือ ‘ต้นทุน’ แต่ดั้งเดิมของเพชรบุรีนั้นเป็นอย่างไร หลักฐานที่ใช้ในการศึกษาดังกล่าวมีตั้งแต่หลักฐาน

ทางภูมิศาสตร์ โบราณคดี ดำเนินท้องถิ่น รวมถึงตำนาน/พงศาวดารของศูนย์อำนาจอื่น ๆ ที่กล่าวถึงเพชรบุรี หลักฐานเหล่านี้ได้มีการนำมาใช้เขียนประวัติศาสตร์ของเพชรบุรีมาโดยตลอด (โปรตุเกส สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, ๒๕๒๐; สมุดเพชรบุรี ๒๕๒๕; คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ๒๕๔๒; มนุ อุดมเวช ๒๕๕๙) อย่างไรก็ตาม การใช้หลักฐานในงานที่ผ่านมาจะเป็นการนำข้อมูลมาแสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของเพชรบุรีในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น สมัยพูน้น สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา แต่สำหรับการศึกษาในบริบทของ autonomous history เราจะให้ความสนใจต่อยุทธศาสตร์ทางประวัติศาสตร์ (historical significance) ที่หลักฐานสื่อหรือสะท้อนมากกว่าข้อมูลที่ได้จากหลักฐานนั้น ๆ โดยตรง

หลักฐานที่นำมาพิจารณา ณ ที่นี้ได้แก่ จารึก ดำเนิน พงศาวดารที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเพชรบุรีกับสุโขทัยและอยุธยา ประกอบด้วย ศิลาจารึกหลักที่ ๑ สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดำเนินเมืองเหนือ ดำเนินเมืองนครศรีธรรมราช งานเขียนของฟาน ฟลิต พ่อค้าชาวดัตช์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังเขปพระเจ้ากรุงสยาม จดหมายเหตุของมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ หนังสือคู่มือราชทูตของออกขุนชำนาญใจจาง ราชทูตในสมัยพระนารายณ์มหาราช และคำให้การชาวกรุงเก่าซึ่งเป็นเอกสารประเภทพระราชพงศาวดารแปลมาจากภาษาพม่า เท่าที่เป็นอยู่ หลักฐานเหล่านี้มักถูกนำมาใช้เพื่อเชื่อมโยงหรือโต้เถียงกันว่าพระเจ้าอู่ทองผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นมาจากเพชรบุรีหรือไม่ หรือเพื่อแสดงว่าเพชรบุรีอยู่ใต้อำนาจของราชธานีของสยามประเทศมาตั้งแต่เมื่อใด มีความสืบเนื่องหรือเปลี่ยนแปลงสถานะอย่างไร ดังนั้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การศึกษา ณ ที่นี้เลือกที่จะพิจารณานัยทางประวัติศาสตร์ที่หลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับเมืองเพชรบุรีโดยมองไปที่ตัวหลักฐานที่มีเรื่องราวของเพชรบุรี ไปปรากฏอยู่และตั้งคำถามว่าการที่เรื่องราวของเพชรบุรีปรากฏอยู่ในหลักฐานกลุ่มนี้มีนัยทางประวัติศาสตร์อย่างไรหรือบอกอะไรเกี่ยวกับเพชรบุรี

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือเมืองเพชรบุรีปรากฏอยู่ในตำนาน จารึก และพงศาวดารของบ้านเมืองต่าง ๆ ในสยามประเทศตั้งแต่เหนือจรดใต้ และมีการเชื่อมโยงกับเมืองในกลุ่มแม่น้ำโขงทางตะวันออกเฉียงเหนือ หลักฐานเหล่านี้จึงแสดงความรับรู้ของผู้บันทึกหรือผู้ที่เล่าขานสืบต่อกันมาว่าเพชรบุรีเป็นที่รู้จักหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเมืองในกลุ่มลุ่มน้ำทางเหนือ เมืองนครไทยทางตะวันออกเฉียงเหนือ สุโขทัยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน

๑๘ ชุลิพร วิรุณหะ

เมืองในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง ได้แก่ อินทร์บุรี สิงห์บุรี เป็นต้น และสุดท้ายคือ นครศรีธรรมราชทางใต้ หากลากเส้นผ่านเมืองต่าง ๆ ที่เพชรบุรีไปปรากฏอยู่ในตำนานบันทึกและเรื่องเล่าเหล่านั้นจะพบว่าเพชรบุรีเป็นจุดเชื่อมต่อของเส้นทางจากทางเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านสุโขทัยลงมาทางตะวันตกสู่ลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ผ่านเพชรบุรีไปนครศรีธรรมราช และออกทะเลไปทางตะวันออก (สุดินแดนของชาวเขมร ชาวจาม ชาวเวียด และไปได้ถึงเมืองจีน (ซึ่งผู้คนชาติต่าง ๆ เหล่านี้ก็มาปรากฏอยู่ในตำนานที่เกี่ยวข้องกับเพชรบุรีเช่นกัน) เพชรบุรีจึงเป็นทางผ่านของผู้คนที่เดินทางทั้งทางราบ (เส้นทางข้ามคาบสมุทรเชื่อมทะเลจีนใต้ อ่าวไทยกับทะเลอันดามันและอ่าวเบงกอล) และทางตั้งได้แก่เป็นสะพานเชื่อม (landbridge) บริเวณพื้นที่ที่ปกคลุมคาบสมุทรมลายูและแหลมมลายูทางใต้ ใครจะเดินทางบอกจากภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาลงใต้ หรือทางทะเลจากชายฝั่งไปชาวก็ต้องผ่านเพชรบุรี

นี่คือต้นทุนทางพื้นที่และภูมิรัฐศาสตร์ของเพชรบุรี การที่เพชรบุรีเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างดินแดนฝั่งอ่าวไทยและทะเลอันดามัน และพื้นที่ที่ปตอนบนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับคาบสมุทรมลายูและแหลมมลายูตอนล่างทำให้เพชรบุรีเป็นจุดตัด หรือชุมทางสี่แพร่งที่ผู้คนสามารถเคลื่อนตัวจากเหนือลงใต้และกลับกัน และเป็นเส้นทางออกทะเลทั้งทางซ้ายและขวาสามารถต้อนรับผู้คนต่างถิ่นทั้งจากซีกโลกตะวันออกและตะวันตก แม้ว่าเมืองอื่น ๆ บนคาบสมุทรมลายูจะมีลักษณะเป็นชุมทางสี่แพร่งที่ออกทะเลได้ง่ายเช่นกัน แต่ไม่มีเมืองใดที่อยู่ใกล้ศูนย์อำนาจของสยามบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเท่ากับเพชรบุรี ท่าที่ตั้งของเพชรบุรีจึงมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวยากที่เมืองอื่นในสยามประเทศจะเสมอเหมือน และนี่คือความเป็น ‘ประตูสู่อาเซียน’ (Gateway to Southeast Asia) ของเพชรบุรี

ความเข้าใจธรรมชาติของพื้นที่ที่กล่าวมาข้างต้นช่วยในการต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเพชรบุรีได้หรือไม่ แนวทางการศึกษาแบบ autonomous history จะช่วยขยายความรู้เกี่ยวกับสถานะและบทบาทของเพชรบุรีในอดีตได้มากขึ้นกว่าที่รับรู้กันอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร บทความวิจัยนี้จะวิเคราะห์ประเด็นประวัติศาสตร์เพชรบุรีเพื่อตอบรับ ต่อยอด หรือโต้แย้ง สถานภาพความรู้ที่ปรากฏอยู่ใน ๓ ประเด็น ได้แก่ ความเป็นขอบชั้นขัณฑสีมา ความเป็นเมืองท่าที่รู้จักในนามของ ‘พริบพรี’ และที่มาของความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรี

ขอบขันตสีมา

คำว่า ขอบขันตสีมาสื่อถึงความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะเมืองหน้าด่านของราชอาณาจักรสยามที่มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้แก่ กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ (ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น) ตามลำดับ หลักฐานที่เริ่มชี้ให้เห็นว่าเพชรบุรีได้เปลี่ยนสถานะจากเมืองอิสระหรือกึ่งอิสระในสมัยสุโขทัยมาเป็นหัวเมืองชั้นในสมัยอยุธยาคือ กฎหมายตราสามดวง ซึ่งระบุว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชโองการให้บรรดาข้าราชการ ณ หัวเมืองฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงถือศักดินาตามพระราชบัญญัติหัวเมือง เวลานั้น เมืองเพชรบุรีมีฐานะเป็นเมืองจัตวา จึงให้ "...ออกพระศรีสุนทรฤไชย เมืองเพชญบุรีฯ ขึ้นประแดง สนาฏวา..." (ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง ๒๙๒๙ : ๒๖๘) หลักฐานที่บ่งบอกสถานะหัวเมืองของเพชรบุรีอีกหลักฐานหนึ่งคือคำบอกเล่าในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าซึ่งชี้ให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาแบ่งหัวเมืองออกเป็น ๔ กลุ่ม คือหัวเมืองฝ่ายตะวันออก หัวเมืองปักะใต้ หัวเมืองฝ่ายตะวันตก และหัวเมืองฝ่ายเหนือ เพชรบุรี (ในคำให้การเรียกว่าเมืองวิคพลี) อยู่ในกลุ่มหัวเมืองฝ่ายตะวันตกซึ่งประกอบด้วย สุพรรณบุรี นครไชยศรี วิคพลีหรือเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ศรีสวัสดิ์ ไทยโยคชายแดน ท่ากระดาน ทองทาฬี และทองปาปูน (ทองผาภูมิ) สดพระราชอาณาเขตฝ่ายตะวันตก (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง ๒๕๕๓ : ๑๕๕)

การเป็นหัวเมืองจัตวาและมีเจ้าเมืองที่ถือศักดินา ๘๐๐ (สมุดเพชรบุรี ๒๕๒๕ : ๑๑๒) ทำให้เพชรบุรีดูเป็นหัวเมืองเล็ก ๆ ธรรมดา (เจ้าเมืองไทยอย่างเช่น นครราชสีมา สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ถือศักดินา ๕๐๐๐) แต่ในความเป็นจริง เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของราชธานีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในฐานะเมืองหน้าด่านรับศึกพม่าก่อนที่จะเข้าสู่เมืองหลวง จะเห็นได้ว่า นอกจากเพชรบุรีจะมีบทบาทในการทำศึกสงครามร่วมกับอยุธยาโดยตลอด ในฐานะเมืองหน้าด่าน เพชรบุรียังต้องรับศึกที่มุ่งมาตีเมืองเพชรบุรีโดยตรงด้วย เช่นการมาโจมตีเพชรบุรีของกองทัพพม่าจากละแวกถึงสองครั้งสองคราในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเมื่อพม่าหันมาใช้เส้นทางตีอยุธยาจากหัวเมืองทางใต้เพื่อตัดกำลังทัพที่จะขึ้นไปช่วยราชธานี หลักฐานบ่งชี้ว่าใน พ.ศ. ๒๓๐๒ กองทัพพม่ามีแผนการเข้าตีกรุงศรีอยุธยา โดยมีเมืองต่าง ๆ ทางตะวันตกของอยุธยาคือ มะริด ฤๅบุรี ปราณบุรี และ

๒๐ ชูลีพร วิรุณหะ

เพชรบุรีเป็นเป้าหมายแรกของการโจมตี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๐๘ กองทัพพม่าวางแผนเข้าโจมตีอยุธยาโดยยกเข้าทางมะริดและตะนาวศรี พระราชพงศาวดารครองบองของพม่ากล่าวว่า กองทัพมั่งม่านรามุ่งเข้าตีเพชรบุรีเป็นแห่งแรก จากนั้นจึงต่อไปยังราชบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ไทรโยค ก่อนจะพุ่งเข้าตีกรุงศรีอยุธยา (สุนทร ชูตินธรานนท์ ๒๕๓๑ : ๔๐-๔๑) ดังนั้น จึงเป็นการถูกต้องที่จะกล่าวว่าสำหรับเมืองเพชรบุรีนั้น “เจ้าเมือง..ต้องมีความรู้ความสามารถหลายด้าน คือทั้งด้านการรบ การปกครอง รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองอื่น ยามใดที่บ้านเมืองเปลี่ยนแผ่นดินหรือมีข้าศึกมาตีพันหลายด้าน เมืองเพชรบุรีต้องเตรียมตัวที่จะต่อสู้กับศัตรูโดยตรง รวมทั้งศัตรูที่ลอบเข้ามาปล้นเมืองซ้ำเดิมอีกด้วย” (สมุดเพชรบุรี ๒๕๒๕ : ๙๖)

อย่างไรก็ตาม การอธิบายบทบาทในการรบทัพจับศึกของเพชรบุรีในบริบทของสงครามและความมั่นคงแต่อย่างเดียวนั้นให้ภาพที่ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากความเป็นประตูสู่อุษาคเนย์ของเพชรบุรีมีความสำคัญทั้งด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจควบคู่กันไป หรืออาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคง สิ่งที่จะต้องเข้าใจคือรากฐานความยิ่งใหญ่ของสยามประเทศในสมัยอยุธยาั้นมาจากการค้าทางทะเล เนื่องจากอยุธยาเติบโตขึ้นในช่วงเวลาที่เรียกกันว่า ‘ยุคการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้’ (Southeast Asia in the Age of Commerce) ซึ่งเริ่มประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และรุ่งเรืองมากในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ (พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒) ความสำคัญของการค้าต่ออยุธยาในระยะนี้ทำให้การแผ่อำนาจควบคุมคาบสมุทรมลายูและอ่าวไทยเป็นกิจกรรมหลักของราชสำนัก วินัย พงศ์ศรีเพียร กล่าวถึงบันทึกของหลวงดำหนวยพ้อคำจิ้นในช่วงหลังการสถาปนาพระนครศรีอยุธยาซึ่งกล่าวไว้ว่า ชาวสยามนั้นใช้กองเรือออกปล้นสะดมที่บ้านเมืองต่าง ๆ ลงไปจนถึงตุมลิกซึ่งหมายถึงสิงคโปร์ในปัจจุบัน การขยายอำนาจดังกล่าวทำให้นครศรีธรรมราชซึ่งเคยเป็นรัฐอิสระต้องยอมสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักอยุธยา (วินัย พงศ์ศรีเพียร เล่ม ๑ ๒๕๕๙ : ๕๒)

ความสำคัญของการค้าทางทะเลต่ออยุธยาทำให้เมืองมะริดและตะนาวศรีที่ติดกับอ่าวเบงกอลเป็นเมืองสำคัญในการเชื่อมต่อการค้าด้านอ่าวเบงกอลเข้ากับอยุธยา และเมืองสำคัญที่เป็นเส้นทางระหว่างมะริดและตะนาวศรีกับอยุธยาก็มีโชอื่นใดคือเมืองเพชรบุรีนั่นเอง อยุธยาเริ่มครอบครองมะริดและตะนาวศรีในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔ ต่อจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) จากนั้นมา

จะเห็นการยื้อแย่งเมืองท่าเหล่านี้ระหว่างพม่ากับสยามมาตลอดสมัยอยุธยา (ดู (Sunait Chutintaranond and Baker, C., 2002 : 19-23) อาจกล่าวได้ว่ามะริด ตะนาวศรีและเพชรบุรีไม่ได้เป็นเพียงเมืองหน้าด่านตามเส้นทางของกองทัพพม่าและสยามเท่านั้น แต่ต่างมีความสำคัญในตัวเองเนื่องจากผู้ที่ครอบครองเมืองเหล่านี้ย่อมเปิดตัวเองออกสู่การค้าทางทะเลด้านตะวันตกและเชื่อมต่อผ่านเพชรบุรีมาทางตะวันออกสู่อ่าวไทยได้ ในแง่นี้ ศึกพระยาละแวกเจ้ากรุงกัมพูชาที่ส่งกองทัพมาตีเพชรบุรีโดยตรงหลายครั้ง หลายคราในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาอาจไม่เพียงเพื่อตัดกำลังของอยุธยา ราชธานี แต่มิใช่ของการกำจัดคู่แข่งทางการค้าด้วยก็เป็นได้

เรื่องราวการรบทัพจับศึกยี่สิบให้เห็นความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะแหล่งเสบียงอาหาร ความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะแหล่งเสบียงอาหารน่าจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระยาละแวกยกทัพเรือพลมาตีเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. ๒๑๐๓ และอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๑๐๕ (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ ๒๕๔๒ : ๒๗๖-๒๗๘) ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๒๖ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ยกทัพไปตีเมืองละแวก ครั้งนั้น ได้โปรดฯ ให้กองเรือปากใต้^๖ที่เจ้าเมืองเพชรบุรีคุมมานั้นไปปรกทุกข้าว ลำเลียงให้ได้ ๒,๐๐๐ เกวียนเพื่อไปตีเมืองปาลัก (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ ๒๕๔๒ : ๓๒๑) ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา อยุธยาทำสงครามปราบเมืองนครราชสีมาและนครศรีธรรมราชซึ่งทำศึกยืดเยื้อถึง ๓ ปี เมืองเพชรบุรีทำหน้าที่เป็นกองเกียกกายหาเสบียงอาหารให้กองทัพ และในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ เพชรบุรีต้องรับรองกองทัพหลวงที่มาตั้งเตรียมรับมือกับพม่าที่ได้ข่าวว่าจะร่วมมือกับไทรบุรีเข้าตีสยาม โดยเฝ้าระวังอยู่ประมาณครึ่งปี ทำให้มีภาระในการหาเสบียงอาหารอยู่มาก (มนู อุดมเวช ๒๕๕๙ : ๖๘)

ความเป็นประตูสู่อาณาเขตของเพชรบุรีทำให้มีบทบาทด้านการศึกสงครามที่มาจากทั้งด้านตะวันตก (พม่า) และด้านตะวันออก (เขมร) เพื่อป้องกันขอบเขตอาณาเขตเดียวกัน การที่เพชรบุรีเป็นชุมทางสี่แพร่งที่ไม่ไกลจากเมืองหลวง แต่เต็มไปด้วย

^๖ หัวเมือง 'ปากใต้' ในตอนนั้นไม่ใช่ปักะใต้ หมายถึงเมืองที่อยู่ใต้ปากน้ำของพระนครศรีอยุธยา ไม่นับรวมหัวเมืองใหญ่บนคาบสมุทรมาลายูอย่างเช่น ไซยา นครศรีธรรมราช จึงได้แก่ เมืองเพชรบุรี ราชบุรี ปทุมธานี นนทบุรี พนังนิคม ชุมพร ปะทิว ภูเก็ต และปรานบุรี ดู จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ,

ทางหนีทีไล่ที่จะขึ้นเหนือลงใต้และออกนอกพระราชอาณาจักรได้ง่ายทำให้เมืองนี้เป็นแหล่งของสมุญฐานที่กระด้างกระเดื่องคิดร้ายต่อราชธานีได้เช่นกัน ซึ่งทำให้ราชสำนักที่อยุธยาต้องใช้เวลายุทธและความพยายามในการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ เห็นได้ตั้งแต่การเปลี่ยนสถานะของเพชรบุรีจากเมืองที่มีเจ้าผู้ครองที่เป็นอิสระมาเป็นหัวเมืองชั้นในของอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และการแต่งตั้งขุนนางจากราชธานีออกไปเป็นเจ้าเมืองเพื่อมิให้เกิดการสะสมอำนาจของสายตระกูลท้องถิ่น ถึงกระนั้นความสัมพันธ์ก็มิได้ปราศจากความตึงเครียด เพชรบุรีเป็นแหล่งของสมุญฐานที่คิดกบฏหรือแสดงการต่อต้านต่อราชสำนักอยู่หลายครั้ง เช่น ในสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๑๗๑) พระศรีศิลป์ผู้เป็นอาคิดแย่งราชบัลลังก์มาของสมุญฐานที่เพชรบุรี เมื่อปราบพระศรีศิลป์ได้ ชาวเพชรบุรีที่เข้าด้วยต้องอาญาไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง เป็นต้น (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ ๒๕๔๒ : ๓๗๕) เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าเพชรบุรีเป็นเมืองที่ไม่ใช่ลูกไก่อยู่ในกำมือของราชธานี หากดูแลดีก็เป็นคุณ หากปล่อยปละละเลยก็อาจเป็นโทษ

เรื่องที่เมืองเพชรบุรีเป็นแหล่งของสมุญฐานไม่หวังดีต่อราชสำนักในสมัยอยุธยา ยังสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเพชรบุรีกลายเป็นแหล่งชุมนุมของข้าหนิเจ้าบ่าวหนินาย อันเนื่องมาจากทำเลที่ตั้งซึ่งมีพรมแดนติดกับเมืองอื่นรอบด้าน ทำให้มีช่องทางหลบหนีสะดวกและไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ดังเช่นไพร่ข้างในเจ้าครอกกระจับจำนวนหนึ่งหนีออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเพชรบุรีพบเมื่อมีการตรวจชำระเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ และไพร่ของพระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์จำนวนหนึ่งหนีมาอยู่เพชรบุรีเช่นกัน (นวลสวาท อัครนิพนธ์ ๒๕๓๕ : ๔๕-๔๖) ปัญหาผู้คนหลบหนีมาเพชรบุรีเพราะสามารถเดินทางต่อไปที่อื่นได้สะดวกทำให้เมืองเพชรบุรีอาจเป็นอันตรายต่อราชธานี เพราะถ้าของสมุญฐานแล้วเดินทางเข้าอยุธยาหรือกรุงเทพฯ ก็ทำได้โดยเร็วเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในบรรดาข้อมูลประวัติศาสตร์ หลักฐานที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ของเพชรบุรีต่ออยุธยาราชธานีได้อย่างชัดเจนที่สุดกลับเป็นเอกสารของชาวตะวันตก ดังที่กล่าวแล้วว่าเมืองมะริดและตะนาวศรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อสยามทั้งด้านความมั่นคงและการค้า แต่เป็นเมืองที่ดูแลยากเนื่องจากพม่าจ้องที่จะแย่งชิงอยู่เสมอ นอกจากนั้น การที่ทั้ง ๒ เมืองอยู่ระหว่างรอยต่อของเขตพระราชอำนาจของกษัตริย์สยามและพม่าทำให้ง่ายที่เจ้าเมืองจะเอาใจออกห่าง เช่น กรณีของพระยาศรี

ไสลยณรงค์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้ไปตั้งเมืองตะนาวศรีแต่ก่อนการเป็นกบฏ จนต้องยกทัพไปปราบ เป็นต้น (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ ๒๕๔๒ : ๓๓๑-๓๓๒) ดังนั้น เมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตก ราชสำนักอยุธยาัมจะพยายาม ชักชวนให้ชาติตะวันตกแสดงความเป็นไมตรีกับสยามโดยการส่งกองทหารมาดูแลมะริด และตะนาวศรี ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์เสนอให้ชาวต่างชาติมาสร้างป้อม ปราการที่มะริด (Smith 1974 : 13) และในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จดหมายเหตุ คณะพ่อค้าฝรั่งเศสได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการต่อรองกับราชสำนักสยามในการส่ง กองทหารฝรั่งเศสมาดูแลเมืองมะริดและบางกอกซึ่งทางฝรั่งเศสถือว่าสองเมืองนี้เปรียบ เสมือน ‘ลูกบุญแฉของประเทศไทย’ (ประชุมพงศาวดารเล่ม ๒๗ ๒๕๑๑ : ๒๗๔ ๒๗๕; เล่ม ๒๘ ๒๕๑๑ : ๑๔) ในแง่นี้ เพชรบุรีจึงมีความสำคัญเพราะเป็นเมืองที่เป็น ทางผ่านระหว่างมะริดกับบางกอก สามารถเข้าถึง ‘ลูกบุญแฉของประเทศไทย’ ทั้ง สองเมืองได้โดยง่าย

ความสำคัญของเพชรบุรีชัดเจนขึ้นอีกเมื่อปรากฏหลักฐานแผนการยึด ราชอาณาจักรสยามของฝรั่งเศสในตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุลกล่าวว่าฝรั่งเศสส่งคำสั่งมายังนายทหารที่คุมกำลังทหารฝรั่งเศสอยู่ใน สยามตอนนั้นว่า

ถ้าสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงมีรับสั่งให้ทำการใด ๆ อันจะก่อให้เกิด ความเสียหายแก่ราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและอาจจะเป็นอันตราย แก่กองทหารที่ประจำอยู่เมืองบางกอกและเมืองมะริด....ก็ให้ไปยึดป้อม เมืองตลาดขวัญและเมืองเพชรบุรีไว้.... ให้เดฟาชทำการได้ทุกอย่างตามแต่ จะเห็นควร เพื่อให้ไทยยอมอยู่ในอำนาจของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้จงได้ และ.....เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต และฝรั่งเศสได้ไทยเป็นเมืองขึ้น แล้ว ก็ให้พลเอกเดฟาชและมาควิสเดรานยีแต่งตั้งให้พลคอนอยู่ในตำแหน่ง เดิม แต่ในระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ถ้าพลคอนเกิดตายลง ก็ให้เดฟาช ไปยึดเมืองเพชรบุรี และยึดเมืองป้อมตลาดขวัญไว้เพื่อป้องกันลำน้ำไม่ให้ มีเรือต่างประเทศเข้ามาได้เป็นอันตราย (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล เขยาริ เหนียวนกเขา กรุงเทพฯ ๒๕๒๒ อ้างใน มนุ อุดมเดช ๒๕๕๙ : ๓๖)

บทบาทด้านการศึกเพื่อป้องกันสยามประเทศและสถานะเมืองหน้าด่านของ เพชรบุรียังสืบต่อมาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาลที่ ๓ อย่างไรก็ตาม เราเห็นความเปลี่ยนแปลงบางอย่างเกิดขึ้น กล่าวคือ ในการทำศึกสมัยธนบุรีและสมัย ต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เพชรบุรีจะมีบทบาทในการศึกทางด้านได้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะ พม่าไม่เพียงแต่หันมาใช้เส้นทางตืออยุธยาจากหัวเมืองทางใต้เพื่อตัดกำลังทัพที่จะขึ้นไป ช่วยราชธานีย่างที่พาในดอนตึกกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่ยังส่งกองทัพมาตีเมือง ต่าง ๆ บนคาบสมุทรมลายูโดยตรง เช่นครั้งสงครามเก้าทัพ พ.ศ. ๒๓๒๘ ทัพที่ ๒ ของ พม่าก็เข้าตีเพชรบุรีเพื่อเป็นเส้นทางไปตีชุมพรและหัวเมืองทางใต้ หรือการโจมตีเมืองกลาง ของพม่าถึง ๒ ครั้งใน พ.ศ. ๒๓๒๘ และ พ.ศ. ๒๓๕๒ เป็นต้น

อันที่จริง เมืองเพชรบุรีมีบทบาทในการติดต่อสัมพันธ์และทำสงครามกับเมือง ต่าง ๆ ทางใต้รวมทั้งรัฐมลายูทางปลายแหลมมาก่อนหน้าที่จะมีหลักฐานยืนยันในสมัย รัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าราชสำนักอยุธยานั้นทำสงครามทางใต้อยู่หลายครั้ง ครั้งสำคัญ เช่นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ส่งทัพเรือไปตีมะละกาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๐ ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๑๗๓ ราชินีอุงู (Ungu) แห่งปัตตานีปฏิเสธไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและเริ่มต้นการทำสงครามครั้งสำคัญที่ยาวนานกับสยาม (รวม บันทึกรประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต) ๒๕๔๖ : ๕๖) ในปี พ.ศ. ๒๑๗๖ อยุธยาส่งทัพจากเมืองหลวงซึ่งมีกำลังพล ๑๐,๐๐๐ คนลงไปปราบปัตตานีแต่ทำได้เพียง ปราบปรามความไม่สงบที่นครศรีธรรมราช ปู่อึ้งขึ้นอยุธยาโจมตีปัตตานีอีกครั้งโดยใช้ กำลังคนจากไทรบุรี นครศรีธรรมราช พัทลุง ตะนาวศรี เพชรบุรี และทหารรับจ้างอื่น ๆ รวมทั้งขอความช่วยเหลือจากดัตช์ด้วย (Teeuw and Wyatt Vol II 1970 : 17) ในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช อยุธยาต้องส่งกองทัพไปตีสงขลาซึ่งแข็งเมืองหลายครั้ง ใน สถานะที่เพชรบุรีมีกองเรือและเคยได้รับคำสั่งให้คุมกองเรือปากได้ ความเป็นไปได้ที่เพชรบุรี จะต้องร่วมรบในสงครามเหล่านี้จึงสูงมาก

ความทรงจำเกี่ยวกับบทบาทที่เพชรบุรีมีต่อรัฐมลายูสะท้อนให้เห็นได้ใน *ฮิกายัต ปาตานี* (Hikayat Patani) ซึ่งเป็นตำนานเมืองของรัฐปัตตานีในสมัยที่รัฐปัตตานีปกครอง โดยราชวงศ์กลันตัน (ประมาณช่วง ค.ศ. ๑๖๘๘-๑๗๓๐ ตรงกับสมัยราชวงศ์บ้าน พูลหลวงของอยุธยา) ตำนานกล่าวถึงการแย่งชิงอำนาจในหมู่ขุนนางแบ่งออกเป็นหลาย ฝ่าย เมื่อมีการร้องเรียนมายังสยาม สยามได้ส่ง ‘พระหรือพระยาเพชรรัตน’ (Pera Penjirat)

คุมกองกำลังไปรักษาความเรียบร้อยและได้แต่งตั้ง ‘พระหรือพระยาเพชรพิไสย’ (Pera Pat Pisai) ให้มาปกครองชั่วคราว (Teeuw and Wyatt Vol II 1970 : 269) ชื่อพระยาเพชรพิไสยนี้คือตำแหน่งปลัดเมืองเพชรบุรี เราไม่สามารถยืนยันได้ว่าสิ่งที่ปรากฏในตำนานเป็นความเป็นจริงหรือไม่ แต่เรื่องราวเหล่านี้สะท้อนความทรงจำทางประวัติศาสตร์ซึ่งผู้บันทึกตำนานเล่าขานไว้

ความทรงจำที่เด่นชัดที่สุดของเพชรบุรีคือเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อเจ้าเมืองเพชรบุรีได้รับมอบหมายให้กำกับดูแลและปราบปรามหัวเมืองมลายู ทั้งหัวเมืองที่แข็งขันต่อไทย เช่น ไทรบุรีและเจ็ดหัวเมือง (รัฐปัตตานีเดิม) และเมืองที่มีความขัดแย้งภายใน ได้แก่ กลันตัน หลักฐานสำคัญที่ให้ความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องนี้คือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หลวงอุดมสมบัติ (จัน) คนนี้รับราชการในกรมพระคลังสินค้า ขึ้นต่อพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค - ต่อมาได้รับยศเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) พระยาศรีพิพัฒน์ฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นแม่ทัพไปปราบหัวเมืองประเทศราชมลายูที่ก่อกบฏ ได้แก่ ไทรบุรีและเจ็ดหัวเมืองในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๔๑-๒๓๔๒ ระหว่างที่ลงไปก็ให้หลวงอุดมสมบัติรับฟังข้อราชการต่าง ๆ ส่งเป็นรายงานไปให้ทราบ จดหมายเหตุของหลวงอุดมสมบัติไม่เพียงแต่บอกเล่าบทบาทของเจ้าเมืองเพชรบุรีในการช่วยศึกสงคราม แต่ยังแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเพชรบุรีคุ้นเคยกับราชการทางใต้และประเทศราชมลายูมานาน สามารถเป็นที่ปรึกษาของกองทัพได้ ดังปรากฏในจดหมายฉบับที่ ๑ ซึ่งย้อนกล่าวถึงการเตรียมทัพของพระยาศรีพิพัฒน์ฯ เพื่อยกลงไปทางใต้ ดังนี้

ครั้น ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ (วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๔๑) เพลาเข้า ทรงตรัสถามพระยาเพชรบุรี ว่าเข้ามาถึงเมื่อใด พระยาเพชรบุรีกราบทูลว่าเข้ามาเพลายืน ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ (วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๔๑) จึงรับสั่งว่าการข้างเมืองแขก พระยาเพชรบุรีก็เคยไปเข้าใจอยู่แล้ว ออกไปด้วยกับทัพใหญ่ช่วยกันทำเสียให้แล้วสักทีเกิด....แล้วตรัสถามพระยาเพชรบุรีว่าเขาเกณฑ์เอาคนไปเท่าไร พระยาเพชรบุรีกราบทูลว่าเกณฑ์ไป ๙๐๐ รับสั่งว่าไปหาให้พบท้าวพระกรุณา คิดไถ่ถามปลุกษาหรือกันเข้าเกิด

....ทรงตรัสกับท้าวพระกรุณาว่าจำนวนที่จะยกออกไปครั้งนี้หกพันเศษกับ

คนนครคนสงขลาด้วยกัน ถ้ามพระยาเพชรบุรีเขาเมื่อเช้า เขาก็ว่าคนไป
หมื่นหนึ่งพอทำอยู่แล้ว....จึงรับสั่ง ๗ ท้าวพระกรุณาว่าคิดไถ่ถ้ามพระยา
เพชรบุรีเกิด เขาเป็นคนเข้าใจเคยไปรบกับแขกอยู่ การงานอย่างไรเขา
ก็รู้อยู่แล้ว (จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ๒๕๕๔ : ๒๓๑, ๒๓๒) (ท้าว
พระกรุณาคือพระยาศรีพิพัฒน์ฯ)

ระหว่างที่กองทัพสยามลงไปปราบปรามไพร่บุรีและเจ็ดหัวเมือง พระยากลันตัน
กับตมกษัตริย์น้องชายวิวาทกัน พระยาศรีพิพัฒน์ฯ จึงจัดให้พระยาเพชรบุรีไปตั้งค่ายที่
เมืองสายบุรี ซึ่งเป็นที่พอพระทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏใน
จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ความเป็นว่า “เจ้าคุณหาบ่นกราบทูลว่า ท้าวพระกรุณาคิดจะ
ให้พระยาเพชรบุรีออกไปอยู่ที่เมืองสายคอยเกลี้ยกล่อมครอบครัวให้คืนเข้าบ้านเมือง....
รับสั่งว่า ซึ่งคิดจะให้พระยาเพชรบุรีออกไปอยู่ที่เมืองสายนั้นถูกต้องอยู่แล้ว ข้างเมืองกลันตัน
จะได้ร้อน ๗ เข้าบ้าง” (จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ๒๕๕๔ : ๔๐๔)

ความสำคัญเพชรบุรีต่อการดูแลขอบเขตหัวเมืองในยามสงบ (ได้แก่การค้า) และใน
ยามสงคราม (ได้แก่การศึก) ทั้งทางตะวันออก ตะวันตก และทางใต้ ทำให้ราชสำนัก
อยุธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ ต้องเลือกสรรผู้ที่จะมาเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีอย่างถี่ถ้วน
ระมัดระวัง โดยต้องเป็นผู้ที่มีทั้งความกล้าหาญสามารถในการรบและต้องจงรักภักดี
ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าเมืองสมัยอยุธยาไม่น้อยมาก แต่เท่าที่มีปรากฏพบว่าเจ้าเมืองเพชรบุรี
นั้นมีทั้งที่เป็นนักรบ อย่างเช่น พระยาสุรินทรฤไชย เจ้าเมืองเพชรบุรีในสมัยสมเด็จพระ
พระมหาธรรมราชาผู้สู้รบป้องกันเมืองเพชรบุรีจากการโจมตีของทัพละแวกจนตัวตาย
และเจ้าเมืองที่เป็นพ่อค้า ‘แขกมัวร์’ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพียงสองท่านนี้
ก็แสดงให้เห็นบทบาททั้งด้านการศึกและการค้าของเพชรบุรีได้เป็นอย่างดี จึงดูเหมือนว่า
ราชสำนักอยุธยาเลือกเจ้าเมืองเพชรบุรีตามความสำคัญหรือบทบาทหน้าที่ของเพชรบุรีใน
แต่ละช่วงเวลา

หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ การฟื้นฟูสยามประเทศเป็นภาระที่สำคัญยิ่ง
เจ้าเมืองของเมืองที่มีบทบาทสำคัญจึงมักถูกเลือกจากผู้ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ยก
ตัวอย่างเช่น เมื่อสถาปนาราชวงศ์จักรีใน พ.ศ. ๒๓๒๕ เพชรบุรีเป็นหนึ่งใน ๑๘ หัวเมือง
ที่จงรักภักดีกับพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงถูกเปลี่ยนตัวเจ้าเมือง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๒๙ :

๒๒๓) และตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา เจ้าเมืองเพชรบุรีจะมาจากสายตระกูลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและเป็นที่ยอมรับของราชวงศ์จักรี ได้แก่ สกุล ณ บางช้าง และสกุล บุนนาค สกุล ณ บางช้างเป็นราชินิกุลแห่งราชวงศ์จักรี ด้วยเป็นพระญาติในสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ส่วนสกุลบุนนาคเกี่ยวเป็นราชินิกุลเฉพาะผู้สืบสายจากเจ้าคุณนวล ซึ่งเป็นน้องสาวของสมเด็จพระอมรินทร์ฯ เจ้าคุณนวลได้สมรสกับเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) บุนนาคสายนี้จึงเป็นราชินิกุล เป็นสายตระกูลที่มีอำนาจมากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระยาถึง ๓ ท่าน ได้แก่ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต) และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) สมเด็จพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ) นั้น ได้รับโปรดเกล้าฯ จากรัชกาลที่ ๓ ให้ว่าราชการทั้งกรมกลาโหมและกรมท่า จึงปกครองทั้งหัวเมืองตะวันออกและหัวเมืองปากใต้ซึ่งมีเพชรบุรีรวมอยู่ด้วย ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เจ้าเมืองเพชรบุรีเป็นไปในสกุล ณ บางช้าง ๓ คน ได้แก่ พระยาเพชรบุรี (บุญรอด เกษ และเทศ) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เจ้าเมืองเพชรบุรีมาจากตระกูลบุนนาคติดต่อกันยาวนานถึง ๕๕ ปี (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๕๖) (สมุดเพชรบุรี ๒๕๒๕ : ๑๒๐-๑๒๑)

การทำหน้าที่ขอบขันฑสีมาของเพชรบุรีจะค่อย ๆ ลื่นไถลลงเมื่อสงครามระหว่างอาณาจักรและรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนไปเป็นการเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งจะเริ่มในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในภาพรวม ความสำคัญด้านยุทธศาสตร์และหน้าที่ในการรบทัพจับศึกทำให้เพชรบุรีมีภาพลักษณ์เป็น ‘ขอบขันฑสีมา’ ด้านตะวันตกและใต้ของราชอาณาจักรที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ถือเป็นประวัติศาสตร์ที่ชาวเพชรบุรีภาคภูมิใจและเล่าขานสืบต่อกันมาทั้งในผลงานประวัติศาสตร์และในหนังสือสารคดีและหนังสือนันทนาการที่ปรากฏในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ความเป็น ‘ประตูสู่สุโขทัย’ ทั้งด้านการค้าและด้านความมั่นคงที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ความสำคัญของเพชรบุรีต่อราชอาณาจักรสยามประเทศในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซับซ้อนขึ้นกว่าที่รับรู้กันอยู่และเป็นความสำคัญที่เป็นผลมาจากต้นทุนด้านทำเลที่ตั้งและทรัพยากรของเพชรบุรีเป็นปฐม แนวทางการศึกษาแบบ autonomous history ที่ใช้เพชรบุรีเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา (focal/reference point) ทำให้ผู้ศึกษาสามารถขยายบริบทของพื้นที่ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเพชรบุรี และสามารถนำบริบททั้ง

การเมืองและเศรษฐกิจมาอธิบายบทบาทด้านการรักษาความมั่นคงและการทำศึกสงครามของเพชรบุรี

เมืองท่าพริบพรี

คำว่า “เมืองท่าพริบพรี” บ่งบอกความสำคัญทางการค้าของเพชรบุรีในสมัยอยุธยา เนื่องจากคำว่า “พริบพรี” หรือคำที่ใกล้เคียงนั้นพบในเอกสารต่างชาติที่เข้ามาที่เพชรบุรีในสมัยอยุธยาเป็นหลัก ครั้นเมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา คำเรียกขานนี้จะหายไป โตเม ปิเรส (Tome Pires) ชาวโปรตุเกสที่เดินทางมายังอินเดีย มะละกาต่อไปจนถึงแถบอ่าวตังเกี๋ยใน พ.ศ. ๒๐๕๔ ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองท่าสำคัญบนเส้นทาง โดยกล่าวถึงเมืองเพชรบุรี (Peperim, Pepory) ว่าเป็นเมืองท่าสำคัญเมืองหนึ่งในเขตฝั่งตะวันออก “เมืองเหล่านี้มีสำเนาซึ่งไม่ได้เป็นของกษัตริย์สยาม แต่เป็นของพ่อค้าและเจ้าเมือง” (Tome Pires 1944 : 106) โตเม ปิเรสยังกล่าวถึงเส้นทางการเดินเรือผ่านเมืองท่าต่าง ๆ ได้แก่ ปาหัง ตรังกานู กลันตัน ปัตตานี นครศรีธรรมราช เกาะแห่งหนึ่งในอ่าวบ้านดอน บางสะพาน เกาะกูด เพชรบุรี บางปลาสร้อย และกล่าวว่า เมืองท่าเหล่านี้เป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครองอย่างกับเป็นพระราช (เจ้าเมือง) บางคนเป็นมัวร์ เมืองท่าเหล่านี้มีสำเนาค้าขายกับกัมพูชา จามปา โคชินจีน ชาว มะละกา ปาไซ ปิตรี ฯลฯ (Tome Pires 1944 : 110)

เมืองเพชรบุรียังได้รับการกล่าวถึงจากชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกที่เข้ามาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา เช่น โยส เซาเติน (Joost Schouten) ผู้จัดการบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ซึ่งเข้ามาประจำอยู่กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นเวลา ๘ ปี กล่าวถึงเมืองเพชรบุรีไว้สั้น ๆ ว่าเป็นหนึ่งในเมืองที่มีความสำคัญที่สุดของอยุธยา ขณะที่ฟานฟลิต (Van Vliet) พ่อค้าชาวดัตช์ที่ถูกส่งมาประจำสถานการค้าที่อยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖-๒๑๘๕ บันทึกไว้ว่า

แม็กลอง (Meclongh) พิบพรี (Pypry) ราพพรี (Rappry) ราชนบุรี (Ratsjeneury) และกูย (Cuy) ล้วนเป็นเมืองเปิดทั้งสิ้น ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ (เจ้าพระยา) ไม่ห่างจากทะเล นอกจากข้าวแล้ว ที่เหล่านี้ยังผลิตไม้ฟางได้เป็นจำนวนมาก ไม้ฟางเหล่านี้ขนส่งทางเรือเดินทะเลและเรือ

สำภาจันไปจากที่นี้ได้อย่างง่ายดาย เมื่อก่อนนี้ พวกจีนและญีปุ่นเคยซื้อ
ไม้ฝางจากที่นี้เสมอเพราะน้ำหนักของมัน แต่การอนุญาตขนส่งนั้นต้องขอ
จากพระเจ้าแผ่นดินในกรุงศรีอยุธยา ก่อน (รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยา
ของพาน ฟลิต (วัน วลิต) ๒๕๔๖ : ๑๐๖-๑๐๗)

นิโกลาส์ แชรแวงส (Nicolas Gervaise) นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะ
เผยแผ่ศาสนาเข้ามาในสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔-๒๒๒๙ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เล่า
ว่าเมืองพิบปรี (เพชรบุรี) เป็นเมืองเก่ามาก กล่าวกันว่า เป็นเมืองทั้งดงามและมีพระเจ้า
แผ่นดินหลายองค์ทรงโปรดประทับแปรพระราชฐานยิ่งกว่าเมืองอื่น ๆ (นิโกลาส์ แชรแวงส
๒๕๕๐ : ๕๓ ๕๗) ส่วนฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง (Francois Henri Turpin) ซึ่งรวบรวมข้อมูล
จากประมุขมิสซัง กรุงสยามและมีชนชั้นนารีอื่น ๆ ที่เคยมาพำนักและเผยแผ่คริสต์ศาสนา
ในอยุธยาเพื่อพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๓๑๔ ให้ข้อมูลว่า “เพชรบุรีเป็นท่าเรือติดทะเล ค้า
ข้าว ผ้าและผ้ายามาก บ้านทุกหลังมีสวน จึงเก็บพลู มะพร้าว ทุเรียน กล้วย ส้ม
เขียวหวาน และผลไม้อื่น ๆ ได้มาก” (ตามรอยฝรั่งเล่าความหลังเมืองพิบปรี (เพชรบุรี)
๒๕๕๗ : ๒๙)

ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีความรับรู้ว่าครั้งหนึ่งเพชรบุรีเคยได้รับการเรียกขานในนาม
ของ “เมืองท่าพิบปรี” แต่ด้วยข้อจำกัดด้านหลักฐานทำให้ยังไม่มีผลงานที่อธิบายพลวัต
ด้านการค้าของเพชรบุรี อันได้แก่ ความเจริญและความเสื่อมถอยที่เกิดขึ้นในระยะเวลา
ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน และเมื่อพิจารณาข้อจำกัดด้านหลักฐานทำให้ต้องยอมรับว่า
การให้ความกระจ่างในประเด็นด้านนี้อาจเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก อย่างไรก็ตาม การให้
ความสนใจต่อต้นตูด้านทำเลที่ตั้งหรือความเป็น ‘ประตูสู่สุภาคนย์’ ของเพชรบุรีอาจ
ช่วยให้สามารถสร้างสมมติฐานและข้อสรุปบางประการที่เพิ่มพูนความเข้าใจเกี่ยวกับ
บทบาทด้านการค้าของเพชรบุรี รวมทั้งสาเหตุปัจจัยที่ทำให้บทบาทด้านการค้าของเพชรบุรี
รุ่งเรืองขึ้นและเสื่อมถอยลง วิธีการศึกษา ณ ที่นี้คือการกำหนดมุมมองว่าเพชรบุรีไม่ได้
เป็นเพียงแค่เมืองท่าของสยามประเทศ แต่เป็นเมืองท่าหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
การศึกษาพลวัตของความเป็นเมืองท่าของเพชรบุรีนี้จะทำได้ง่ายขึ้นเมื่อใช้ความเข้าใจ
เกี่ยวกับบริบททางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นกรอบในการวิเคราะห์

ก่อนหน้าที่มีหลักฐานยืนยันการดำรงอยู่ของ ‘เมืองเพชรบุรี’ พื้นที่ในบริเวณ

ลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีที่ทอดยาวลงไปถึงอ่าวไทยนั้นเป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชุมชนมาก่อนหน้าแล้วอย่างแน่นอน เป็นชุมชนค้าขายชายฝั่งทะเล (maritime community) ชุมชนหนึ่งของบริเวณที่รู้จักกันในนาม ‘เมืองท่าคอคอดกระ’ (Kra Isthmian Ports) ซึ่งมีบทบาทบนเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับอินเดียมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑ หรือพุทธศตวรรษที่ ๕ และร่วมสมัยกับบริเวณที่ถือกันว่าเป็นรัฐแรกของอุษาคเนย์ นั่นคือ ฟูนาน หรือฟูนัน (Funan) ซึ่งอยู่บริเวณปากแม่น้ำโขง ในบริเวณที่พบหลักฐานทางโบราณคดีของจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ ภูเขาทางทิศตะวันตกแถบอำเภอท่ายาง และอำเภอชะอำ พบซากโครงกระดูก ขวานหินขัด ภาชนะดินเผา ลูกปัดหินคาร์เนเลียน และในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี บริเวณอำเภอท่ายาง พบโบราณวัตถุเช่น ลูกปัดหินอาเกต ลูกปัดหินคาร์เนเลียน ลูกปัดแก้วและเครื่องมือเหล็ก แสดงว่ามีผู้คนตั้งหลักแหล่งสืบต่อมาตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ จังหวัดเพชรบุรี ๒๕๔๒ : ๒๖) สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับโบราณวัตถุของเพชรบุรีคือเป็นโบราณวัตถุจากต่างถิ่น ผลิตจากวัตถุดิบที่ไม่มีในดินแดนแถบนี้ เช่นลูกปัดหินคาร์เนเลียน แหวนและกำไลเครื่องประดับสัมฤทธิ์ แสดงว่าบริเวณนี้มีการติดต่อกับชุมชนพื้นทะเลมาก่อนที่จะปรากฏหลักฐานการดำรงอยู่ของเมืองเพชรบุรี

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นการก่อเกิดและการดำรงอยู่ของชุมชนอีกอย่างหนึ่งคือตำนานที่เกี่ยวข้องกับเพชรบุรี ตำนานเก่าแก่ของเพชรบุรีเล่าเรื่องเกี่ยวกับการเดินเรือและชุมชนชายฝั่งทะเลทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมหาเมตรา ตำนานเมืองเพชรบุรี และเรื่องท้าวเมืองไผ่เจ้ากรุงจีน และเจ้าลาย (ดูสมุดราชบุรี พ.ศ. ๒๔๖๘ ๒๕๕๐ : ๕๕-๕๗, ๕๗-๖๓ และ (พระยาปริยัติธรรมธาดา ม.ป.ป. : ๑๓, ๑๕, ๑๗-๑๘, ๒๐-๒๓) เพชรบุรีจึงเริ่มต้นด้วยการเป็นชุมชนการค้าชายฝั่งทะเล จากนั้น เส้นทางการค้าเลียบชายฝั่งและข้ามคาบสมุทรมลายูก็จะทำหน้าที่หล่อเลี้ยงให้ชุมชนเริ่มรวมตัวกันเป็นสังคมเผ่าขนาดใหญ่ และเมื่อมีการติดต่อกับโลกภายนอก ผู้นำมีรายได้และของกำนัลเป็นฐานในการสร้างอำนาจให้กับชุมชนของตนจนกระทั่งก่อเกิดเป็นเมือง (urban center) ขึ้น

ผลผลิตที่ถือเป็นต้นทุนสำคัญทางการค้าอย่างแรกของเพชรบุรีคือ “เกลือ” ศรียักร วัลลิโกดม กล่าวว่าข้าวหรือพืชพันธุ์ที่เป็นผลผลิตทางการเพาะปลูกนั้นไม่ใช่สิ่งของหายาก หรืออีกนัยหนึ่งคือไม่ใช่สิ่งที่จะสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่ของที่หายากเท่าที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดีคือแร่ธาตุ (ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว เหล็ก) และ

เกลื้อ ชุมชนใดที่ควบคุมแหล่งทรัพยากรสองอย่างนี้ก็จะมียอำนาจและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (ศรีศักร วัลลิโภดม ๒๕๔๗ : ๗๑) เพชรบุรีเป็นแหล่งผลิตเกลื้อที่มีผู้คนในบริเวณคาบสมุทรมาลายูตอนล่างแล่นเรือมาซื้อมาตั้งแต่สมัยโบราณ หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดคือตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีข้อความที่น่าสนใจกล่าวถึงการพบกันระหว่างพระเจ้าอู่ทองแห่งเมืองเพชรบุรีกับพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชที่ว่า

แลพญาศรีธรรมมาโคกราชว่าแก่พระเจ้าอู่ทอง ณ เมืองของท่านขัดสิ่งใดบ้างซึ่งหาไม่ ทำอู่ทองบอกว่าขัดแต่หวาย แล้มี้า คั้นขอ เชือกขวัน พวนคร้อง และพญาศรีธรรมมาโคกราชเมืองของท่านขัดสิ่งใดเล่า แลพญาศรีธรรมมาโคกราชว่าขัดแต่เกลื้ออาณาประชาราษฎรไม่รู้ทำกิน แลทำอู่ทองว่าจงให้สำเภาเข้ามาจะจัดออกไป จะได้ทำบุญให้ทาน (รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช ๒๕๐๕ : ๕๒)

ตำนานที่เขียนเช่นนี้แสดงนัยของการแลกเปลี่ยนค้าระหว่างเพชรบุรีกับนครศรีธรรมราชได้อย่างชัดเจน เกลื้อยังมีความสำคัญต่อเพชรบุรีมาจนถึงสมัยอยุธยา ทำให้เพชรบุรีเป็นแหล่งผลิตสินค้าจากท้องทะเลที่ท่าเค็ม ดังคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่าให้ภาพว่าสมัยปลายอยุธยา “เรือปากใต้ปากกว้าง ๖ คอก ๗ คอก ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลมเมืองเพชรบุรี แลบ้านบางตะบูน และบ้านบางทะเล บันทุกกะปี น้ำปลา ปูเค็ม ปลาทุรา ปลากะพง ปลาทุ ปลากะเบเน ผาง มาจอดเรือขายแถววัดเจ้าพระนางเชิง” (คำให้การขุนหลวงหาวัดวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง ๒๕๓๔ : ๖)

ทำเลที่ตั้งของเพชรบุรีซึ่งสมัยพุทธันอาจจะไม่ใช่เมืองที่สำคัญเท่าแถบนครปฐมโบราณ อู่ทอง คูบัวหรือแถบอ่าวบ้านดอน นั้นเป็นเพราะพุทธันสนใจการค้าบริเวณอ่าวไทยกับทะเลจีนใต้เป็นหลัก แต่ความสำคัญของเพชรบุรีเริ่มเพิ่มขึ้นเมื่อมีการค้าข้ามคาบสมุทรมาลายูระหว่างอ่าวไทยกับมหาสมุทรอินเดียมากขึ้น จารึกปราสาทพระขรรค์ รัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งเมืองพระนครหรืออังกอร์ (Angkor) ของเขมร (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๙๓ - พ.ศ. ๑๗๐๓) กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงประดิษฐานพระไชยพุทธมหานาถ ซึ่งหกเมืองในจำนวนนั้น นักวิชาการสันนิษฐานว่าปัจจุบันอยู่ในประเทศไทย ได้แก่ ลโวทยปุระ (เมืองละโว้) สุวรรณปุระ (เมืองสุพรรณบุรี) ศัมพูกัญญาณะ (เมืองแถบสระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี) ชัยราชบุรี (เมืองราชบุรี)

ศรีชัยสิงหนบุรี (เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) และเมืองศรีชัยวัชรบุรี (เมืองเพชรบุรี) ที่เชื่อว่าศรีชัยวัชรบุรีคือเพชรบุรีก็เนื่องจากมีร่องรอยโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรโบราณปรากฏอยู่เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ อีก ๕ เมือง โดยมีปราสาทวัดกำแพงแลงเป็นแบบขอมมีประตูซุ้มก่อนหน้าต่างเป็นรูปทึบครึ่งหนึ่งลูกกรงครึ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นศิลปะบายณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ๒๕๐๙ : ๕๖) เมืองทั้งหกที่ปรากฏในจารึกเป็นเส้นทางที่สามารถเชื่อมต่อใจกลางของอาณาจักรเขมร (แถบเมืองเสียมเรียบในปัจจุบัน) มาสู่ที่เพชรบุรีเพื่อออกทะเลฝั่งอ่าวไทยและใช้เส้นทางเดินบกจากเพชรบุรีข้ามคาบสมุทรมลายูไปยังมะริดเพื่อออกทะเลฝั่งตะวันตกได้ ดังนั้น ความสนใจของเขมรที่เมืองพระนครต่อเพชรบุรีดังปรากฏในหลักฐานจารึกปราสาทพระขรรค์สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จึงอาจไม่ได้เป็นเพียงการแสดงความยิ่งใหญ่ไพศาลของอำนาจกษัตริย์เขมรเท่านั้น แต่เป็นการให้ความสำคัญต่อเมืองที่เชื่อมเส้นทางการค้าทางทะเลทั้งฝั่งจีนและอินเดีย

อาจกล่าวได้ว่าจากช่วงรุ่งเรืองสูงสุดของพุนั้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ที่ปรากฏชื่อเมืองเพชรบุรีในหลักฐานเขมรแห่งเมืองพระนคร เราเห็นการเติบโตของเพชรบุรีจากชุมชนชายฝั่งทะเลสู่ ‘ความเป็นเมือง’ ที่ (อาจ) มีกษัตริย์ปกครอง ท่าเลที่ตั้งที่เป็นทางผ่านของกระบวนการค้าทางทะเลของโลกเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่ทำให้เกิดพัฒนาการดังกล่าว แต่สิ่งที่ทำให้เพชรบุรีกลายเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นคือ การเคลื่อนตัวลงมาของชาวไทระลอกใหญ่ ๆ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘) ซึ่งถิ่นที่อยู่ของชาวไทแถบญวนและน่านเจ้าถูกชาวมองโกลโจมตี การอพยพลี้ภัยของชาวไททำให้เกิดแคว้นแคว้นและเมืองใหญ่น้อยแถบล้านนา ลุ่มน้ำโขง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน (สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร ฯลฯ) และลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง (ละโว้ เป็นต้น) และมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเมืองของชาวไทในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนกับเมืองสำคัญบนคาบสมุทรมลายูในตอนนั้น ได้แก่เมืองนครศรีธรรมราช

สุโขทัยแต่แรกตั้งเป็นเมืองปิดไม่ติดทะเล แต่เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ สุโขทัยจำเป็นต้องมีเส้นทางทำการค้า และจะต้องออกทะเลได้จึงจะได้สินค้าที่ส่งเสริมบารมีของกษัตริย์ แต่จะออกทะเลอย่างไรในเมื่อไม่สามารถล่องลำน้ำเจ้าพระยาผ่านละโว้ที่ยังอยู่ใต้อิทธิพลของเขมร หลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับ

เพชรบุรีได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๑) ซึ่งกล่าวถึงดินแดนที่อยู่รายรอบสุโขทัยด้านหนึ่งว่า “...เบื้องหัวนอน รอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศิริธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นที่ แล้ว...” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ ๒๕๔๒ : ๒๓-๒๔) เท่าที่ผ่าน มา ข้อความนี้มักได้รับการตีความว่าเพชรบุรี (และเมืองอื่น ๆ) เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร สุโขทัย อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ ผู้ศึกษามีความเห็นว่าข้อความที่ปรากฏในศิลปาจารึกหลักที่ ๑ อาจเป็นเพียงการแสดงความรู้เกี่ยวกับเส้นทางที่สุโขทัยใช้ออกทะเลซึ่งตามชื่อที่ บันทึกไว้ได้แก่ นครสวรรค์ สวรรค์บุรี (ชัยนาท) สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และในสามเมืองที่ออกทะเลได้ ได้แก่ ราชบุรี เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช เพชรบุรี สามารถออกทะเลฝั่งอ่าวไทยและข้ามไปออกทะเลอันดามันที่มะริดและตะนาวศรี รวมถึง เป็นเส้นทางที่จะลงเรือไปนครศรีธรรมราชและแหลมมลายูได้สะดวกที่สุด

การตีความเช่นนี้ทำให้หลักฐานตามที่ปรากฏในศิลปาจารึกหลักที่ ๑ สมัยพ่อขุน รามคำแหงมหาราชไม่ขัดแย้งกับหลักฐานจีนที่กล่าวถึงการส่งราชทูตจากเพชรบุรีไปจีน เอกสารจีนสมัยราชวงศ์หยวนในระยะเวลาเดียวกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชบันทึก ไว้ว่า “พ.ศ. ๑๘๓๗ ปีที่ ๓๑ ในรัชกาลจื้อหยวน เดือนหก วันเก็งอิน (วันที่ ๕ กรกฎาคม) กันมูตึง (กมรเตง) ส่งราชทูตจากเมืองปั๊ชู้หลี่ (เพชรบุรี) มาถวายเครื่องราชบรรณาการ” (ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. ๑๘๒๕-๒๓๙๕ (แปลจากเอกสารทาง ราชการของจีน) ๒๕๓๑ : ๒) หลักฐานนี้ไม่เพียงแต่จะสะท้อนการดำรงอยู่ของเมือง เพชรบุรี แต่ยังเป็นเมืองเพชรบุรีที่เป็นอิสระ (จึงสามารถส่งกองเรือบรรณาการไปจีนได้) และมีผู้นำที่มองฐานะของตนเองเทียบเท่ากษัตริย์ หรืออย่างน้อยจีนก็มองว่ามีฐานะ สูงส่งเทียบเท่า ‘กมรเตง’ ของเขมร (กมรเตง หรือกมรแดง ในภาษาเขมรโบราณนั้นใช้ เป็นคำเฉลิมยศยกย่องผู้ที่ควรเคารพ ใช้ได้ตั้งแต่กษัตริย์ลงมาจนถึงตำแหน่งท้าวพระยา ผู้ครองเมือง) ซึ่งทำให้เกิดคำถามว่าตกลงเพชรบุรีเป็นอิสระหรือขึ้นกับสุโขทัย การอธิบาย ที่ผ่านมาเสนอว่าเพชรบุรีเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย แต่อำนาจของสุโขทัยเหนือ เพชรบุรียังไม่กระชับแน่น ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ แต่หากนำความสำคัญของเพชรบุรีใน ฐานะสะพานเชื่อมเส้นทางทางบกจากตอนในพื้นที่เข้ากับเส้นทางการค้าทางทะเลมา ประกอบกับหลักฐาน เราอาจจะตีความข้อมูลที่ปรากฏในจารึกได้ว่าเป็นการแสดงความรู้ ถึงเส้นทางออกสู่ทะเลของสุโขทัยในช่วงเวลาที่อาณาจักรลพบุรีหรือละโว้ซึ่งออก

ปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้สะดวกนั้นยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของเขมรแห่งเมืองพระนคร

ตราบดที่อำนาจของเขมรยังดำรงอยู่ และบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ยังไม่เหมาะแก่การสร้างบ้านแปลงเมือง การออกทะเลตามลำน้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำ ปาสักทำได้ไม่สะดวกนัก เส้นทางที่ออกสู่ทะเลและสู่คาบสมุทรมลายูที่สะดวกที่สุดคือ เพชรบุรี ความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะเมืองท่าเช่นนี้ดำรงอยู่จนกระทั่งมีการสถาปนา กรุงศรีอยุธยาซึ่งมีเมืองท่าออกทะเลที่สำคัญคือบางกอก ทำให้เส้นทางออกทะเลผ่าน เพชรบุรีลดความสำคัญลง ซึ่งน่าจะอธิบายความสำคัญของเพชรบุรีที่ลดลงในตอนต้น สมัยอยุธยาได้

บทบาททางการค้าของเพชรบุรีหรือพริบพรีเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งและมาก เป็นพิเศษในช่วงตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๒๓๑ / ค.ศ. ๑๖๑๑-๑๖๘๘) ซึ่งตรงกับช่วงเวลาในประวัติศาสตร์เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ที่เรียกว่า “ยุคการค้า (Age of Commerce) เพชรบุรี มีสินค้าป่าสำคัญที่อยู่ในกระบวนการค้ายุคนี้ คือ ไม้ฝาง ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดจีน ในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่บทบาททางการค้าหลักจะเกิดขึ้นหลังจากที่ดัตช์ สามารถเข้าควบคุมการผลิตและการค้าเครื่องเทศในบริเวณช่องแคบมะละกาและทะเล ชวา พ่อค้าที่ต้องการหลบเลี่ยงการผูกขาดการค้าของดัตช์มักจะมาใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร ที่ปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราช เชื่อว่าเพชรบุรีก็เป็นอีกหนึ่งเมืองท่าและมีความสำคัญ เพราะนอกจากจะค้าขายข้ามคาบสมุทรมลายูได้แล้วยังเป็นประตูสู่อยุธยาอีกด้วย การค้าที่ คึกคักในตอนนั้นเห็นได้จากการที่เจ้าเมืองเพชรบุรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็น “คนชาติ แหกเตอร์ที่เกิดขึ้นที่เมืองบุซ” (จดหมายเหตุของราชทูตฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพริบพรี ๒๕๕๗ : ๒๑)

บทบาทการเป็นเมืองท่าค้าขายของเพชรบุรีไม่ได้เกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยภายนอก แต่อย่างเดียว การเป็นเมืองท่าหรือเมืองที่พักคนเดินทางจำต้องอาศัยเสบียงอาหาร น้ำดื่ม ซึ่งเพชรบุรีมีอย่างเต็มที่ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓ บริเวณ ได้แก่ บริเวณเทือกเขาที่ราบสูงทางตะวันตกซึ่งอุดมด้วยของป่า ที่สำคัญคือไม้ฝางซึ่งจะกลายเป็นสินค้าส่งออกสำคัญในสมัยอยุธยา บริเวณลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นลักษณะภูมิประเทศ ที่มีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลาด โดยมีพื้นที่ราบอยู่ประมาณหนึ่งในสามหรือทางด้าน ตะวันออก เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำเพชรบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่

การเพาะปลูก (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ จังหวัดเพชรบุรี ๒๕๔๒ : ๓, ๕) รวมทั้งมีน้ำทำปาริภรณ์ในการอุปโภคบริโภค คุณสมบัติที่ใส กินดีของน้ำในแม่น้ำเพชรบุรีเป็นที่รับรู้กันทั่วไป จึงเป็นแหล่งผลิตข้าว ผักผลไม้ และมีต้นตาลโดนดที่มาจากน้ำตาลโดนด ทะเลในเขตเพชรบุรีมีทั้งชายหาดมีตะกอนและโคลนที่แม่น้ำเพชรบุรีไหลมาทับถมจนเกิดเป็นสันดอนแผ่ขยาย ปกคลุมพื้นที่ชายฝั่งตอนเหนือ ทำให้เกิดป่าชายเลนเป็นแหล่งประมงที่สำคัญเพราะมีสัตว์น้ำชุกชุม และที่สำคัญมากในอดีตกาลคือมีนาเกลือ พื้นที่ชายทะเลจากบ้านแหลมไปจนถึงบ้านบางเก่าซึ่งอยู่ในตำบลโดนดหลวงของอำเภอยะอำนั้นเป็นแหล่งทำนาเกลือมาแต่โบราณ เป็นสินค้าออกอย่างหนึ่งของเมืองเพชรบุรี

ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐที่ถือได้ว่าเป็นรัฐในอุดมคติ (ideal state) คือรัฐที่ออกทะเลได้ อยู่ในทำเลที่ตั้งที่เป็นเส้นทางผ่านของการค้า และมีพื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตภายใน (hinterland) ถือว่าเป็นทั้งรัฐเกษตรกรรมและรัฐการค้ามีความสมบูรณ์ในตัวเอง ฟู้นั้นเป็นรัฐแรกที่สมบูรณ์ในตนเองคือมีทั้งเมืองท่าค้าขายติดชายฝั่งทะเลและมีพื้นที่ทำการเกษตรตอนในที่กว้างใหญ่ จึงสามารถขยายจำนวนประชากรและคุมผู้คนให้ผลิตข้าวและอาหารเพื่อรองรับนักเดินเรือที่เมืองท่าได้ กรุงศรีอยุธยาเป็นอีกหนึ่งรัฐในอุดมคติ (ขณะที่สุโขทัยไม่ใช่) ในแง่นี้ ไม่น่าจะเกินไปที่เราจะกล่าวว่าเพชรบุรีก็เป็นเมืองในอุดมคติมีความสมบูรณ์ในตัวเอง แต่ในระดับย่อยส่วนเล็กลงมา

ความเสื่อมของเพชรบุรีในฐานะเมืองท่าการค้าเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวงช่วงปลายอยุธยาต่อเนื่องมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ สาเหตุมาจากปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ปัจจัยภายนอกคือ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวคือ การค้าเครื่องเทศซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของยุคการค้าถดถอยลง ถูกแทนที่โดยการค้าผ้าจากอินเดีย ติบุกจากแหลมมลายู และใบชาจากจีนซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญคืออังกฤษผ่านเมืองท่าปิ่นังและสิงคโปร์ ทำให้เมืองท่าที่เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูหมดบทบาทลง (สุลิสพร วิรุณหะ ๒๕๕๗ : ๑๔๑-๑๔๒) ส่วนปัจจัยภายในคือ การทำสงครามอย่างต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเพชรบุรีเป็นทั้งสนามรบกองกำลังร่วมรบและเป็นกองเกี่ยกกายหรือกองเสบียงของกองทัพ

จะเห็นได้ว่า แม้จะมีข้อจำกัดด้านหลักฐาน แต่การนำแนวทางการศึกษาแบบ

autonomous history ซึ่งมองเพชรบุรีในฐานะหน่วยการศึกษาอิสระมาทำให้มุมมองต่อเพชรบุรีเปลี่ยนจากความเป็นเมืองท่าของสยาม (Petchburi as a Siamese port) มาเป็นเพชรบุรีในฐานะเมืองท่า (Petchburi as a port) จากนั้นการนำบทบาทในฐานะเมืองท่าของเพชรบุรีมาวิเคราะห์ภายใต้บริบทของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็สามารถอธิบายพลวัตของความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของเพชรบุรีได้ชัดเจนขึ้น

เพชรบุรี : เปิดประตูสู่ความเป็นพหุชุมชน

องค์ความรู้เกี่ยวกับเพชรบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์มักได้รับการเล่าขานในแง่ของการพัฒนามาสู่ความเป็น ‘เมืองตากอากาศ’ ของชนชั้นสูงและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะการเสด็จประพาสและการสร้างพระราชวังที่เพชรบุรีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พระนครคีรี หรือเขาวัง) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พระราชมราชนิเวศน์หรือพระราชวังบ้านปืน) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ (พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน) รวมทั้งความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ผ่าน ‘เจ้าจอมก๊กอ้อ’ (เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เป็นผู้รับตำแหน่งเจ้าเมืองเพชรบุรีระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๗ และได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นสมุหนเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๔๑ ธิดาของท่าน ๗ คนได้เข้ารับราชการฝ่ายในในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ เจ้าจอมมารดาอ่อน เจ้าจอมเอี่ยม เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมอาบ เจ้าจอมเอื้อน ทั้ง ๕ เกิดแต่ท่านผู้หญิงอู่และเจ้าจอมแก้วกับเจ้าจอมแสงซึ่งเกิดแต่หม่อมพวงและหม่อมทรัพย์)^๓

^๓ ตัวอย่างผลงาน ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, วิทยาลัยครูเพชรบุรี. พระราชวังในจังหวัดเพชรบุรี. (กรุงเทพฯ กรุงเทพมหานครพิมพ์. ๒๕๒๙.) ศิลปากร, กรม. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี. (กรุงเทพฯ : กรมฯ, ๒๕๓๒.) เสถียร เกิดเจริญ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์สายพิน เปี่ยมสง่า ณ เมรุวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี. ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒.) เรื่อง พระปิยมหาราชกับเมืองเพชร. (ที่ระลึกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ จ.ส.อ.อูไร อังกินันท์ เพชรบุรี : บริษัทเพชรภูมิการพิมพ์, ๒๕๔๒.) และทวีโรจน์ กล้ากล่อมจิตต์. (๒๕๕๐). เจ้าจอมโง่ : เจ้าจอม สกุลบุนนาค ในรัชกาลที่ ๕. เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์. เป็นต้น

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างเพชรบุรีกับราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๔-๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเป็นความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่น่าภูมิใจสำหรับคนเพชรบุรีในปัจจุบัน และเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวที่เต็มไปด้วยความหลังที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับชนชั้นสูง อันได้แก่ พระมหากษัตริย์และขุนนางข้าราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น รวมถึงชาวตะวันตก เช่น เหล่ามิชชันนารีและนักเดินทางที่มาเยี่ยมเยือน สิ่งที่ขาดหายไปคือ เรื่องราวของผู้คนและความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เพชรบุรีเป็นเพชรบุรีอย่างที่พบเห็นกันทุกวันนี้ โดยเฉพาะความเป็นพหุชุมชนที่มีผู้คนหลายเชื้อชาติหลากหลายวัฒนธรรมมาอยู่ร่วมกัน ผสมกลมกลืนจนเป็น ‘ชาวเพชร’ ซึ่งสะท้อนต้นทุนของความเป็น ‘ประตูลู่สู่ภาคเนย์’ ของเมืองเพชรบุรี นอกจากนี้ ความสนใจที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างเพชรบุรีกับราชสำนักทำให้จุดเน้นไปอยู่ที่รัชกาลที่ ๔-๖ ขณะที่พัฒนาการของเพชรบุรีในช่วงรัชกาลที่ ๑-๓ ขาดหายไป การเติมเต็มความรู้ในส่วนนี้ต้องอาศัยการย้อนอดีตไปเมื่อครั้งเริ่มสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสยามประเทศเริ่มฟื้นตัวจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เพื่อทำความเข้าใจว่าเพชรบุรีอยู่ตรงไหนของยุทธศาสตร์การฟื้นฟูแผ่นดินนั้น ๆ และผลที่เกิดขึ้นต่อเพชรบุรีคืออะไร

จากเมืองท่าสู่แหล่งผลิต

สำหรับสยาม การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ไม่เป็นเพียงการตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าชั่วคราวอย่างการเสียกรุงฯ ครั้งแรก แต่เป็นการแตกสลายของอาณาจักรที่เห็นได้จากการที่ศูนย์อำนาจท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ แยกตัวและตั้งตนเป็นอิสระจากอำนาจศูนย์กลาง ปรากฏเป็น “ก๊ก” ต่าง ๆ ถึง ๕ ก๊ก รัฐบาลรัตนโกสินทร์มีรากฐานอยู่ที่ท้องถิ่นเนื่องจากผู้นำระดับท้องถิ่นเป็นผู้ที่ใช้อำนาจเหนือราษฎรโดยตรง แต่ความเป็นหนึ่งเดียว (integration) ของรัฐและอำนาจทางการเมืองของผู้นำที่ศูนย์กลางย่อมขึ้นอยู่กับการความสามารถในการควบคุมและใช้หรือจัดสรรทรัพยากรของท้องถิ่นอีกทอดหนึ่ง ความอ่อนแอของศูนย์กลางทำให้เกิดแรงเหวี่ยงออกจากศูนย์ (centrifugal force) นำไปสู่การแยกตัวและแยกส่วนของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนั้น การเสียกรุงครั้งที่ ๒ จึงมิได้เป็นเพียงการพ่ายแพ้สงคราม แต่บ่งบอกถึงความอ่อนแอของโครงสร้างการเมืองและโครงสร้างอำนาจภายในรัฐซึ่งจากมุมมองของผู้นำสยามในตอนนั้นเชื่อได้ว่าเป็นประสบการณ์ที่น่าสั่นสะเทือนมากที่สุด

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเริ่มต้นการฟื้นฟูแผ่นดินสยามด้วยการกำจัด

และจำกัดอำนาจของท้องถิ่นโดยการปราบปรามก๊กเหล่าต่าง ๆ แต่ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูบ้านเมืองและการกระชับอำนาจของศูนย์กลางที่แท้จริงจะเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูอำนาจของรัชกาลที่ ๑ นั้นทำควบคู่กันไปทั้งด้านการเมืองการปกครองและด้านเศรษฐกิจ

ในด้านการเมืองการปกครอง รัชกาลที่ ๑ ไม่เพียงแต่ฟื้นฟูอาณาจักรสยามขึ้นใหม่แต่ยังขยายเขตแดนออกไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย ความสำเร็จนั้นมาจากผลรวมของการใช้กำลังทางทหารและการวางรากฐานการปกครองให้เกิดควบคู่กันไป (ดู Wyatt 1984 : 158-160) แต่สิ่งที่เป็นความจำเป็นเร่งด่วนของรัฐ คือ การฟื้นฟูเศรษฐกิจ การเสียกรุงศรีอยุธยาหมายถึงการเสียผู้คนจากสงครามและการถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย ขณะเดียวกันสยามก็ต้องใช้กำลังคนไปในการรับศึกใหม่ที่ยังมีอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่นการทำสงครามเก้าทัพกับพม่าในสมัยรัชกาลที่ ๑ และการปราบปรามประเทศราชที่เอาใจออกห่างอย่างเช่นหัวเมืองมลายูทางใต้ เป็นต้น การมองภาพรวมของสยามประเทศในช่วงของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังเสียกรุงครั้งที่ ๒ ทำให้เข้าใจได้โดยง่ายว่าเมืองเพชรบุรีซึ่งมีพื้นที่การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์จะต้องเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสำคัญต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก ดังนั้น แม้ว่าความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะจุดเชื่อมต่อของการค้าระหว่างอ่าวไทยกับทะเลอันดามันและอ่าวเบงกอลจะลดลงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แต่เพชรบุรีก็สามารถคงความสำคัญเมื่อปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นแหล่งผลิตได้อย่างเต็มตัว

ผลผลิตทางการเกษตรสำคัญของเมืองเพชรบุรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คือ ข้าว เมืองเพชรบุรีมีชื่อเสียงว่าเป็นแหล่งผลิตข้าวพันธุ์ดี ดังปรากฏว่าไพร่หลวงเมืองเพชรบุรีถูกกำหนดให้ส่งข้าวนาปักเป็นข้าวทรงบาตรทรงพระเคนให้เพียงพอกับการใช้ในราชการตลอดปี (นวนลสาท อัครนิพนธ์ ๒๕๓๕ : ๑๙) นอกจากนั้น ยังมีน้ำตาลโตนดที่ได้จากต้นตาลซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเพชรบุรี ทำรายได้ให้กับทางราชการได้มาก ก่อน พ.ศ. ๒๔๐๐ มีการเรียกเก็บภาษีเกี่ยวกับน้ำตาลเป็น ๒ ประเภทคือ อากรเตาหม้อตาล เก็บจากผู้ตั้งเตาเคี่ยวน้ำตาลด้วยกะทะในอัตรากะทะละ ๑ บาท ถ้าเคี่ยวด้วยหม้อ เก็บหม้อละ ๒ สลึง และภาษีน้ำตาลโตนดเก็บจากผู้นำน้ำตาลใส่ภาชนะไปขาย เจ้าภาษีจะตั้งด่านเก็บในอัตรา ๑๐๐ หม้อต่อ ๑ บาท การผลิตน้ำตาลโตนดทำรายได้ให้รัฐสูงมากเมื่อเทียบกับภาษีอื่น ๆ ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔ รายได้จากการประมุลภาษีน้ำตาลโตนด

เมืองเพชรบุรีคือ ๒๐๕ ชั่ง ๕ ตำลึงใน พ.ศ. ๒๓๙๖ เทียบกับภาษีเนื้อปลา ๗ เมืองรวม กรุงเทพฯ ด้วยซึ่งประมูลไว้ปีละ ๒๐๐ ชั่ง ใน พ.ศ. ๒๔๐๓ (นวนลสวาท อัครวิธานนท์ ๒๕๓๕ : ๒๐-๒๑) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานเงินภาษี น้ำตาลที่เก็บในเขตเมืองเพชรบุรีทั้งหมดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์นำไปใช้ในการสร้าง พระราชวัง (พระนครคีรี หรือเขาวัง) โดยไม่ต้องนำเงินดังกล่าวมาส่งคลัง (เบญจวรรณ ทศนลีลพร ๒๕๔๓ : ๑๗๖)

สินค้าอื่น ๆ ของเพชรบุรี ได้แก่ ปศุสัตว์ โดยเฉพาะวัว ซึ่งปรากฏในบัญชีของจีน นายเรือที่นำสินค้าไปขายเมืองจีนด้วยสำเภากลางในรัชกาลที่ ๒ ในบรรดาสินค้าที่บันทึกไว้ ๑๔ รายการนั้นรวม ‘เนื้อเพชรบุรี’ ด้วย นอกจากผลผลิตเหล่านั้นแล้วยังมีพืชไร่ เช่น หนาม มะพร้าว และพืชสวน ซึ่งมีการจัดเก็บอากรสวนจากเพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๓ แสดงว่าผลผลิตมากพอจนมีการซื้อขายกัน

หลังจากการเปิดประเทศของสยามภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัย สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๘) เศรษฐกิจของเพชรบุรีมีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องอย่างมีนัยสำคัญ งานศึกษาของนวนลสวาท อัครวิธานนท์เรื่อง ‘ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี พ.ศ. ๒๔๐๐-๒๔๖๐’ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี โดยสรุป การขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศอันเนื่องมาจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้มีการขยายตัวของการผลิตข้าว เนื่องจากเมืองเพชรบุรี มีชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตข้าวพันธุ์ดีจึงเป็นที่ต้องการของตลาดต่างแดน จากหลักฐานการ เก็บเงินค่านาเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๒๘ พบว่าในช่วง ๒๐ ปีหลังการทำสนธิสัญญา เบาว์ริง เพชรบุรีมีพื้นที่นาบุกเบิกใหม่เพิ่มขึ้น ๕๑,๐๗๘ ไร่ (จากเดิม ๑๖๑,๑๙๖ ไร่ เพิ่มขึ้น ๒๑๒,๒๗๕ ไร่) การบุกเบิกพื้นที่นาที่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ โดยงดเว้น ไม่เก็บค่านาในปีแรกที่มีการบุกเบิกพื้นที่ทำนา

เนื่องจากการผลิตข้าวที่ขยายตัวในเมืองเพชรบุรีเป็นการผลิตแบบเดิมซึ่งต้อง พึ่งพาธรรมชาติและแรงงานสัตว์ จึงมีผลทำให้การเลี้ยงโคกระบือซึ่งเป็นแรงงานสำคัญใน การทำนาเพิ่มขึ้นตามไปด้วย การซื้อขายโคกระบือในเมืองเพชรบุรีจึงเป็นกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่โดดเด่นขึ้นมา โดยมีตลาดหลักคือ บ้านบางน้ำเค็ม บ้านชะอำ บ้านเลื้อระเห็ด บ้านวังไคร้ และบ้านโพพระ ทั้ง ๕ แห่งนี้สามารถติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ได้สะดวก เช่นไปสู เมืองปรางค์บุรีทางตอนใต้ ออกสู่ราชบุรีทางเหนือ และข้ามเทือกเขาไปยังฝั่งตะวันตกผ่าน

ออกสู่นอกพระราชอาณาเขต เมื่อมีการซื้อขายมากขึ้น โคกระบือมีราคาก็ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายลักโคกระบือจนทางราชการต้องออกมาตรการป้องกันโดยจัดทำหนังสือกับเอกสารรูปพรรณให้ไปเจ้าของโคกระบือ

ในส่วนของการทำน้ำตาลโดนดั้นนั้น มีการเปลี่ยนแปลงที่ผกผันกับการทำข้าว กล่าวคือ เมื่อข้าวเป็นที่ต้องการของตลาดขายได้ราคาดี การทำน้ำตาลโดนดั้นจะลดลง เนื่องจากน้ำตาลโดนดั้นทำได้เฉพาะฤดูกาลที่ต้นตาลออกงวง วิธีการก็ซับซ้อนลำบาก คนจึงพอใจที่จะทำนามากกว่าทำน้ำตาลโดนดั้นเพื่อขาย จากการเสด็จตรวจราชการของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (พระยศขณะนั้น) ใน ร.ศ. ๑๑๗ / พ.ศ. ๒๔๔๑ พบว่าบรรดาเมืองที่ทำน้ำตาลโดนดั้น ๙ เมือง คือ เมืองเพชรบุรี นนทบุรี ปทุมธานี สุพรรณบุรี อ่างทอง พรหมบุรี สิงห์บุรี สรรคบุรี และชัยนาท มีผลผลิตน้ำตาลโดนดั้นลดลง แต่เพชรบุรียังสามารถส่งน้ำตาลโดนดั้นเป็นสินค้าออกไปขายที่เมืองสุพรรณบุรีได้ ทั้งนี้ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า เพชรบุรีคงมีต้นตาลมากกว่าเมืองอื่น ๆ จึงมีผลผลิตส่วนเกินจากการบริโภคภายในท้องถิ่นพอส่งเป็นสินค้าไปต่างเมือง (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ๒๕๑๕ : ๕)

ความเป็นพหุชุมชน

การพัฒนาเพชรบุรีให้เป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรนำไปสู่ความต้องการกำลังคน สังคมเมืองเพชรบุรีน่าจะเป็นสังคมของคนหลายเชื้อชาติมาแต่สมัยอยุธยา นอกจากชาวไทยพื้นถิ่นแล้ว ชุมชนที่ปรากฏหลักฐานการตั้งหลักแหล่งชัดเจน คือ ชุมชนพราหมณ์ ในระยะต่อมาความเป็นประตูลูกหลานของเพชรบุรีที่ได้บรรยายมาข้างต้นย่อมทำให้มีผู้คนผ่านเข้ามาผ่านออกเพชรบุรีอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลที่มีกล่าวถึงตรงนั้นนิด ตรงนั้นหน่อย ทำให้เห็นคนจีน คนจาม คนมลายู แขกมัวร์ คนญี่ปุ่น ชาวตะวันตกปรากฏตัวในหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับเพชรบุรี เพียงแต่ไม่มีหลักฐานของการตั้งชุมชนขนาดใหญ่ในสมัยอยุธยา ลักษณะเช่นนี้เปลี่ยนไปในตอนต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อความจำเป็นที่จะต้องทดแทนคนที่เสียไปในการศึกสงคราม การหากำลังคนเพื่อเตรียมรับศึกที่จะมาใหม่ และที่สำคัญคือความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาเพชรบุรีในฐานะแหล่งผลิตทำให้เกิดการเทครัวผู้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เพชรบุรี นอกจากชาวไทยพื้นถิ่นแล้ว กลุ่มชนที่มีการตั้งหลักแหล่งและมีบทบาทในเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ชาวจีน ชาวลาว และชาวไทยทรงดำหรือไทซ่ง หรือโซ่ง ชาวมอญ และชาวมลายู

ชาวจีน

ชาวจีนเข้ามาพำนักอาศัยที่เพชรบุรีมานานแล้ว เนื่องจากเพชรบุรีในฐานะเมืองท่าย่อมมีความสัมพันธ์กับชาวจีนที่เดินเรือค้าขายทางทะเล ดังปรากฏให้เห็นในตำนานเกี่ยวกับเพชรบุรี เช่น เรื่องท่าม่วงไล่ เป็นต้น ในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธารามซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๗๗ ก็มีรูปหลวงจีนฟงพลุยและรูปชาวจีนปะปนกับรูปฝรั่งเข้ามา อย่างไรก็ตาม สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชาวจีนอพยพเข้าสู่สยามประเทศมากขึ้นและเมืองเพชรบุรีก็เป็นหนึ่งที่ชาวจีนมาตั้งถิ่นฐาน เห็นได้จากการที่มีชาวจีนหลายคนปรากฏชื่อในฐานะเจ้าภาษี-นายอากรเมืองเพชรบุรี จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติได้เล่าถึงการดำเนินการปราบฝิ่นในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยชี้ให้เห็นว่ารัชกาลที่ ๓ ทรงมอบหมายให้บรรดาขุนนางออกไปชำระฝิ่นตามเมืองต่าง ๆ โดย “เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองเพชรบุรี เมืองนครไชยศรีนั้นให้เจ้าพระยาพลเทพออกไปชำระ” (จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ๒๕๕๔ : ๑๐๙) การสูบฝิ่นและการค้าฝิ่นเกี่ยวข้องข้องสัมพันธ์กับชาวจีนอพยพอย่างแยกไม่ออก หากมีการลักลอบทำฝิ่นที่เพชรบุรีก็แสดงว่าจะต้องมีชุมชนจีนจำนวนไม่น้อยทีเดียว

ชาวจีนเหล่านี้อยู่นอกระบบไพร่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่ต้องเสียค่าแรงผูกปีแก่ทางราชการ เมืองใดมีชาวจีนมากก็จะเก็บค่าแรงผูกปีได้มาก ซึ่งเพชรบุรีอยู่ในกลุ่มเมืองที่สามารถเก็บภาษีค่าแรงผูกปีได้สูงในอันดับต้น ๆ ตามตัวเลขที่ได้ในปี ๒๔๐๔ ๒๔๐๗ ๒๔๑๐ เมืองที่เก็บค่าแรงผูกปีได้ตามลำดับคือ กรุงเทพฯ นครไชยศรี ภูเก็ต ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ราชบุรี ชลบุรี สมุทรสาคร เพชรบุรี สมุทรปราการ (นวลสวาท อัครนิพนธ์ ๒๕๓๕ : ๑๒) ชาวจีนที่เข้าสู่สยามในระยะแรกเป็นชายแทบทั้งหมด จึงแต่งงานอยู่กินกับสตรีไทย ตั้งบ้านเรือนประกอบอาชีพในเมืองเพชรบุรี ชาวจีนในเมืองเพชรบุรีประกอบอาชีพที่ถนัด ได้แก่ ค้าขาย ตั้งโรงสี โรงเลื่อย ขายข้าวสาร ขายผ้า เป็นนายทุนเงินกู้ และเป็นเจ้าภาษี-นายอากร รวมทั้งออกห่วย ย่านชุมชนชาวจีนของเพชรบุรีก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำเพชรบุรีย่านตึกตลาดในตัวเมือง และที่อำเภอบ้านแหลมซึ่งอยู่ปากแม่น้ำเพชรบุรีอันเป็นท่าเล่ผ่านทางการค้าออกสู่ภายนอกและมีการทำประมง ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนเพิ่มขึ้นที่อำเภอท่ายางเป็นชาวจีนที่มาจากจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาทำสวนและทำการค้า (พินภูมิเพชรบุรี : ภูมิประชา เล่ม ๔ ๒๕๕๙ : ๓๔)

ชาวลาว และไททรงดำ หรือโซ่ง

นอกจากชาวจีนแล้ว ชุมชนที่มีบทบาทสูงมากในสังคมเมืองเพชรบุรีคือ ชาวลาว ซึ่งมีทั้งลาวเวียง ลาวพวน และชาวไทดำ ไททรงดำ หรือโซ่ง ซึ่งถูกเรียกตามความเข้าใจของคนไทยพื้นถิ่นว่า ‘ลาวโซ่ง’ หรือ ‘ลาวทรงดำ’ (ปรากฏในหนังสือของทางราชการด้วย) ลาวเวียงคือ คนลาวเวียงจันทน์ที่ถูกกวาดต้อนkehrมาเมื่อครั้งที่สยามทำสงครามกับลาวในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะหลังศึกเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๓๗๑) ลาวพวนมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองพวน แขวงเมืองเชียงขวาง ประเทศลาวในปัจจุบัน ชาวลาวพวนเริ่มเข้ามาสู่สยามประเทศเป็นกลุ่มใหญ่ตั้งแต่สมัยธนบุรี ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่หลายจังหวัดทางภาคกลาง ภาคตะวันออก เช่นฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี และทางภาคตะวันตก ได้แก่ สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และเพชรบุรี ส่วนโซ่งนั้นในความเป็นจริงเป็นคนเผ่าไท มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเขตสิบสองจุไทยหรือบริเวณลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดงในเวียดนามเหนือ ต่อมาได้อพยพหนีสงครามเข้ามาอยู่ในเขตเมืองลาว เมื่อลาวกับสยามทำสงครามตั้งแต่สมัยธนบุรีเรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงได้ถูกกวาดต้อนkehrมาด้วย ด้วยเหตุที่คนเหล่านี้ถูกกวาดต้อนมาจากทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ คนไทยพื้นถิ่นจึงเรียกตามความเข้าใจของตนเองว่าเป็นชาว ‘ลาว’

ชาวลาวและชาวไททรงดำ หรือโซ่งเหล่านี้ถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลยสงครามเข้ามาเป็นจำนวนมากครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อกองทัพไทยไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๑๑ ปีรุ่งขึ้นโปรดให้ยกกองทัพไปตีเมืองหลวงพระบาง เมืองทัพ เมืองม่วยซึ่งเป็นเมืองของพวกไททรงดำอยู่ในเขตญวนเหนือ มีบันทึกว่า “แล้วพวกครัวไทยเวียง ไทยดำลงมากองธนบุรีในเดือนยี่ ไทยซ่งดำให้ไปอยู่เพชรบุรี” (พระบริหารเทพธานี ๒๕๑๑ : ๒๑๕) ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวไททรงดำได้ถูกkehrมาอีกเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาภัยทัพขึ้นมาตีเมืองแกลง ได้kehrชาวเมืองแกลงและสิบสองจุไทยไว้ที่กรุงเทพฯ และเพชรบุรี (ประวัติการของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม ๒ ๒๕๐๔ : ๖๒๒)

งานศึกษาของนวลสวาท อัครนิพนธ์ ที่ชี้ให้เห็นว่า ชาวลาวและไททรงดำเหล่านี้เข้ามาอยู่ภายใต้ระบบไพร่จึงถูกเกณฑ์ไปราชการสงครามและเป็นแรงงานทางเศรษฐกิจทำผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นที่มาของส่วยสาอากรประเภทต่าง ๆ เป็นเสบียงสำหรับ

พระนครและส่งไปขายต่างประเทศ ภายใต้ระบบไพร่ ชาวลาวส่วนหนึ่งเป็นไพร่สมสังกัดมูลนาย เช่นในสมัยรัชกาลที่ ๒ ลาวพวน และไททรงดำจำนวนหนึ่งของเมืองเพชรบุรีเป็นลูกสมของพระยาสุรินทรฤาชัยเจ้าเมืองเพชรบุรีและของกรมการเมือง เช่น หลวงปลัดยกกระบัตร์ เป็นต้น ไพร่สมลาวรับใช้มูลนายแต่บางครั้งต้องเข้าประจำการเหมือนไพร่หลวง เช่นรักษาปากน้ำ ส่งน้ำสำเภา เป็นพนักงานสีข้าว รักษาด่าน เป็นต้น ส่วนชาวลาและไททรงดำบางส่วนเป็นไพร่หลวงถูกเกณฑ์แรงงานเข้าเดือนออกเดือน และเกณฑ์ส่วยสิ่งของที่ราชการต้องใช้เป็นครั้งคราว เช่นกรณีเกณฑ์เลกลาวคงเมืองของเมืองเพชรบุรีตัดไม้ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ โดยกำหนดว่าลาวพวน ๖๓ คนให้หาไม้ ๑๒๐ แผ่น ไททรงดำ ๓๑๕ คนให้หาไม้ ๑๙๕ แผ่น เป็นต้น และกรณีลาวพวน ไททรงดำเมืองเพชรบุรีและราชบุรีตัดไม้ตะเคียนสำหรับทำเรือมาดใช้ในการทอดพระกฐินเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ (นวลสวาท อิศวนานนท์ ๒๕๓๕ : ๑๔-๑๖)

ชาวลาและไททรงดำที่เป็นไพร่หลวงรับภาระหนักในการใช้แรงงานให้ทางราชการ จึงนับได้ว่า มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของตัวเมืองเพชรบุรี บทบาทที่สำคัญที่สุดคือเป็นแรงงานในการสร้างพระนครคีรี บุคคลสำคัญที่มีส่วนในการดำเนินการก่อสร้าง ได้แก่ เจ้าพระยาศรีสุริยวงส์ (ช่วง บุนนาค) ที่พระสมุหกลาโหมซึ่งมีอำนาจจับผิดชอบการปกครองหัวเมืองภาคใต้เป็นแม่กองงานใหญ่ พระเพชรพิไลศรีสวัสดิ์ (ห้วม บุนนาค) ปลัดรักษาการแทนผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี เป็นนายงานควบคุมดำเนินการก่อสร้าง ส่วนแรงงานที่ใช้ในการก่อสร้างส่วนใหญ่ใช้แรงงานลาวพวน ไททรงดำที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมเชิงเขาหลวง ซึ่งเจ้าพระยาศรีสุริยวงส์ได้เห็นความสำคัญของลาวพวนไททรงดำที่เป็นกำลังสำคัญในการทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมากกว่าไพร่หลวงสามัญอื่น ๆ จึงทูลเกล้าขอพระราชทานยกค่าน้ำให้ลาวพวนลาวทรงดำเป็นกรณีพิเศษ (หอสมุดแห่งชาติ หนังสือสำคัญประทับตราภูมิพิเศษพระราชทานยกค่าน้ำลาวพวนลาวทรงดำ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๙๗ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย)

ชาวไททรงดำหรือซ่งนั้น แต่แรกเริ่มที่ถูกกวาดต้อนมาเพชรบุรี ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งครัวเรือนบริเวณตำบลท่าแร่ แต่ด้วยพื้นที่ดังกล่าวติดชายทะเล ซึ่งไม่เข้ากับวิถีชีวิตของชาวซ่งซึ่งเป็นคนดอน จึงได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อำเภอเขา้อย และพื้นที่ใกล้เคียงที่ตำบลหนองหญ้าปล้อง ตำบลท่าตะคร้อ เป็นต้น ส่วนลาวพวนและลาวเวียงจะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม บ้านมาบปลาเค้า

๔๔ ชูลีพร วิรุณหะ

อำเภอท่ายาง และอำเภอหนองปลาไหล อำเภอเขาย้อย (พื้นภูมิเพชรบุรี ภูมิประชา เล่ม ๔ ๒๕๕๙ : ๒๖ ๒๙ ๓๐)

ชาวมอญและชาวมลายู

นอกจากชาวไทยพื้นถิ่น ชาวจีน ชาวลาว และชาวไซ่ง์ซึ่งมีการตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนใหญ่ในเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรียังประกอบด้วยชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ มอญ มลายู และกะเหรี่ยงกะหรั่ง ชาวมอญนั้นมีการติดต่อไปมารวมทั้งเข้ามาตั้งหลักแหล่งในสยามประเทศมานานแล้ว มีการอพยพเข้ามาในสมัยอยุธยาเพื่อหลบหนีสงครามกับพม่า อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการอพยพเข้ามาครั้งใหญ่ของชาวมอญอย่างน้อย ๒ ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๑๖ สมัยกรุงธนบุรี มีผู้นำชาวมอญคนสำคัญ คือ เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง คชเสนี) นำคนมอญหนีพม่าเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงพระกรุณาให้ตั้งบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองนนทบุรีและเมืองสามโคก การอพยพของชาวมอญ ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นการอพยพครั้งใหญ่เป็นจำนวนทั้งสิ้นราว ๔๐,๐๐๐ คน รัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ทำกินให้แก่ชาวมอญที่ปากเกร็ด สามโคก และพระประแดง ชาวมอญเหล่านี้เมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้นก็ได้มีการผันตัวออกไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ที่ใกล้เคียง อย่างเช่นเมืองเพชรบุรี มีชุมชนมอญที่อำเภอบ้านแหลม และชุมชนมอญที่บ้านคู้ดตำหนัก ตำบลบางตะบูน ซึ่งเข้าใจว่าขยายตัวมาจากชุมชนมอญจังหวัดสมุทรสงคราม (พื้นภูมิเพชรบุรี ภูมิประชา เล่ม ๔, ๒๕๕๙ : ๒๑)

สำหรับชาวมลายูนั้น ความเป็นเมืองท่าของเพชรบุรีน่าจะทำให้ชาวมลายูมาอยู่อาศัยที่เพชรบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่อาจจะอยู่ในฐานะบ่าวไพร่ของขุนนางมากกว่าที่จะรวมตัวเป็นชุมชน ชุมชนชาวมลายูเริ่มก่อตัวขึ้นในเพชรบุรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นกลุ่มคนที่ค้นเพชรบุรีรู้จักในนามของ ‘แขกตานี’ เนื่องจากชาวมลายูเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนเทครัวมาภายหลังเหตุการณ์สงครามเมื่อครั้งสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑) ยกกองทัพลงไปปราบปัตตานีที่แข็งเมือง ไม่ยอมส่งราชบรรณาการให้กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๒๔-๒๓๒๙) หลังจากสงครามเสร็จสิ้นได้มีการเทครัวชาวมลายูจากปัตตานีขึ้นมาไว้ที่กรุงเทพฯ เพื่อไม่ให้ของสูงกำลัง

ได้ต่อไป คราวปัตตานีส่วนหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ พระราชทานที่ดินให้สร้างชุมชนขึ้นในบริเวณบางลำภู (ถนนตานีปัจจุบัน) และอีกส่วนหนึ่งส่งมาที่เพชรบุรีมาอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอเมืองในปัจจุบัน จนเกิดเป็นชุมชนชาวตานีชุมชนใหญ่ขึ้นในเพชรบุรี (พื้นภูมิเพชรบุรี ภูมิประชา เล่ม ๔, ๒๕๕๙ : ๓๒) ข้อมูลจากเอกสารตะวันตกซึ่งพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๓๙๒ ระบุว่าประชากรในเมืองเพชรบุรีในรัชกาลที่ ๓ มีชาวสยาม ๒,๗๐๐ คน ชาวจีน ๘๐๐ คน ชาวมลายู ๔,๓๐๐ คน และชาวลาว ๕๓๐ คน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ ๒๕๔๒ : ๓๗) จำนวนชาวมลายูที่ค่อนข้างสูงคงเป็นผลมาจากการkehrวในสมัยรัชกาลที่ ๑ เหตุที่kehrวชาวมลายูปัตตานีมาไว้ที่เพชรบุรีนั้นไม่ทราบเหตุผลแน่ชัด แต่คาดเดาได้ว่า น่าจะสัมพันธ์กับการที่เจ้าเมืองเพชรบุรีมีหน้าที่ดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา และอาจจะมีการมีชุมชนมุสลิมเชื้อชาติอื่น ๆ เช่น พวกมัวร์หรือเปอร์เซียปะปนอยู่ในหมู่ชนนางข้าราชการของเมือง

การเข้ามาตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ส่งผลต่อการพัฒนาของสังคมเพชรบุรีอย่างที่พบเห็นได้ในปัจจุบัน และมีผลทำให้วัฒนธรรมพื้นถิ่นของเพชรบุรีมีความหลากหลาย จนเป็นที่สนใจของผู้ที่มาเยือนในอดีต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์ที่สนพระทัยในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มีพระราชนิมิตที่จะท่องเที่ยวสถานที่ต่าง ๆ ชมการละเล่นและประเพณีที่แปลกตา เช่น ทอดพระเนตรการแข่งขันวัวลาน วัวระทะ และโปรดฯ ให้ชาวไซ่งับแคนถวาย เป็นต้น (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๐ : ๒๐) ชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชาวลาวและไซ่งับเป็นที่สนใจของชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือนเพชรบุรี มีการบันทึกโดยนักเดินทางหลายคน (โปรดดูเพิ่มเติมได้ใน ตามรอยฝรั่งเล่าความหลังเมืองพริบพรี (เพชรบุรี) (๒๕๕๗).) อาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าบทบาทในฐานะจุดตัดของเส้นทางการค้าของเพชรบุรีจะลดลง แต่การผันตัวเป็นแหล่งผลิตก็มีได้ทำให้เพชรบุรีสูญเสียความเป็นประตูสู่สุภาคนย์แต่อย่างใด เพชรบุรีก็ยังคงความเป็น “เมืองเปิด” ที่ต้อนรับผู้คนจากต่างแดนและต่างถิ่นมาโดยตลอด และเป็นที่ลี้ภัยจากภัยหลักตั้งหลักแหล่งของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา ซึ่งอธิบายความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรีในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

บทความวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นว่าการต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เพชรบุรีกระทำได้โดยการนำข้อมูลประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ในแนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ ได้แก่ การมองเพชรบุรีในฐานะเป็นหน่วยการเมืองอิสระที่สามารถนำมาเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา (focal/reference point) ได้ด้วยตนเอง

วิธีการศึกษาเริ่มจากการพิจารณาด้านทุนทางพื้นที่และภูมิรัฐศาสตร์ของเพชรบุรี ได้แก่ ท่าเลที่ตั้งที่เป็นจุดตัด (nodal point) ที่เชื่อมรัฐเกษตรกรรมบนพื้นที่กับรัฐค้าขายชายฝั่งทะเลได้คอคอดกระลงไป และเชื่อมเส้นทางการค้าทางทะเลจากทะเลจีนใต้ไปมหาสมุทรอินเดีย จากนั้นได้นำความเป็น ‘ประตูลู่สู่ชาคน้อย’ ของเพชรบุรีดังกล่าวมาขยายความเข้าใจประเด็นประวัติศาสตร์เพชรบุรี ๓ ประเด็น ได้แก่ ความเป็นขอบขันตลสมา ความเป็นเมืองท่าที่รู้จักในนามของ ‘พริบพรี’ และที่มาของความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรี

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แนวทางการศึกษาแบบ autonomous history ที่ใช้เพชรบุรีเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษาทำให้ผู้ศึกษาสามารถขยายปริมนทลของพื้นที่ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเพชรบุรีให้นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์กับราชสำนักและราชธานีของไทย ทั้งยังสามารถนำบริบททั้งการเมืองและเศรษฐกิจมาอธิบายบทบาทด้านการรักษาความมั่นคงและการทำศึกสงครามของเพชรบุรี การวิเคราะห์บทบาทในฐานะเมืองท่าของเพชรบุรีภายใต้บริบทของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วยอธิบายพลวัตของความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของเพชรบุรีได้ชัดเจนขึ้นแม้จะมีข้อจำกัดด้านหลักฐานและการวางจุดเน้นลงไปที่เพชรบุรีทำให้ตระหนักถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับเพชรบุรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่อาจจะยังไม่เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง นั่นคือ การที่เพชรบุรีเป็นที่ลี้ภัยปากหลักตั้งหลักแหล่งของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา ซึ่งอธิบายความเป็นพหุชุมชนของเพชรบุรีในปัจจุบันได้ เป็นอย่างดี ในภาพรวม เพชรบุรีในกรอบของ autonomous history มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และปริมนทลของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง มีพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนโดยบทบาทหน้าที่ของเพชรบุรีในแต่ละช่วงเวลา ความรู้เหล่านี้ฉายภาพในอดีตของเพชรบุรีได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความตระหนักและซาบซึ้งถึงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ซึ่งถือเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน

ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัย นอกจากจะขยายความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญ

ทางประวัติศาสตร์ของเพชรบุรีแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ เนื่องจากชี้ให้เห็นว่า แนวทางการศึกษาแบบ ‘autonomous history’ เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นและ/หรือชุมชนได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (๒๕๔๒). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบุรี**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ).
- ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. ๑๘๒๕-๒๓๕๔ (แปลเอกสารทางราชการของจีน)**. (๒๕๓๑). คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย เกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักนายกรัฐมนตรี.
- คำให้การขุนหลวงหาวัดประตูทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง**. (๒๕๓๔). คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ ๒๓**. พระนคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ.
- ฐิติพร วิรุณหะ. (๒๕๕๗). “การแข่งขันทางการค้าของญี่ปุ่นและผลกระทบต่อนโยบายการค้าเสรีของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” *วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร* ๓๖, ๒ (ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๕๗) : ๑๓๔-๑๕๗.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๓๔). **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.
- ดาซาร์ด, บาทหลวง. (๒๕๕๑). **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ครั้งที่ ๑**

และจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ ๒ ของบาทหลวงตาซาร์ด. แปลโดย
สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

ตามรอยฝรั่งเล่าความหลังเมืองพริบพรี (เพชรบุรี). (๒๕๕๗). กรุงเทพฯ : สำนัก
วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

นิโกลาส แชรแวงส. (๒๕๕๐). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช). แปลโดย
สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๒๙). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตถิยะ. (๒๕๔๕). ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียง
ว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ : มติชน.

นวลสวาท อัครนิพนธ์. (๒๕๓๕). “ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมือง
เพชรบุรี พ.ศ. ๒๔๐๐-๒๔๖๐.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เบญจวรรณ ทัศนลีลพร. (๒๕๔๓). “การออกแบบพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาบันพัฒนกรรม มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

ปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์). พระยา. (ม.ป.ป.). ตำนานเมืองเพชรบุรี. ม.ป.ท..

ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเพชรบุรี. (๒๕๒๙). กรุงเทพฯ : สำนักงาน
จังหวัดเพชรบุรี กระทรวงมหาดไทย.

ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง : คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การ
ขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม คำให้การขุนหลวงหาวัด. (๒๕๕๓). กรุงเทพฯ :
แสงดาว.

ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓. (๒๕๔๒). กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ ๒๗ และ ๒๘. (๒๕๑๑). จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศส
ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาค ๖ กรุงเทพฯ : ครุสภา.

ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ ๒๙. (๒๕๑๑). จดหมายเหตุราชทูตฝรั่งเศสในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและตำนานเมืองระนอง. กรุงเทพฯ : ครุสภา.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ย. (๒๕๖๑) ๔๙

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓
ดวง. (๒๕๒๙). กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า
บุนนาค). (๒๕๔๕). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า
บุนนาค). (๒๕๔๘). กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า
บุนนาค). (๒๕๔๗). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

พระบริหารเทพธานี. (๒๕๑๑). ประวัติชาติไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา.

เพชรบุรี. จังหวัด. (๒๕๒๕). สมุดเพชรบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

มนู อุดมเวช. (๒๕๕๙). พื้นภูมิเพชรบุรี ภูมิประวัติ เล่มที่ ๓. เพชรบุรี : เพชรภูมิ
การพิมพ์.

รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต). (๒๕๔๖). แปลโดย
นันทา วรเนติ และวนาศรี สามนเสน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (๒๕๐๕). พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. (พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม
ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ กุมภาพันธ์
๒๕๐๕).

ราชภัฏเพชรบุรี, มหาวิทยาลัย. (๒๕๕๙). พื้นภูมิเพชรบุรี: ภูมิประชา เล่ม ๔.
เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์.

ลาลูแบร์, มองซิเออร์ เดอ. (๒๕๕๒). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). (๒๕๕๙). อโยธยาศรีรามเทพนครบรรพทวารวดี :
มรดกแห่งความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย
อิสระประวัติศาสตร์ไทย.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๐๔). ประวัติการของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม ๒.
กรุงเทพฯ : ศุภสภา.

ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๔๗). สยามประเทศ. กรุงเทพฯ : มติชน.

๕๐ ชุติพร วิรุณหะ

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๖๐). **สร้างบ้านแปงเมือง**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุนทร ชุติณธรานนท์. (๒๕๓๑). **สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ : ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง**. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. “ศิลาจารึกปราชญ์พระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗.” **ศิลปากร** ๑๐, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๐๙) : ๕๒-๖๒.
- สมบุญณ แก่นตะเคียน. (๒๕๒๐). **ประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี**. เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี.
- หลวงอุดมสมบัติ (จัน). (๒๕๕๔). **จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ (ฉบับปรับปรุง)**. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

ภาษาอังกฤษ

- Gadkar-Wilcox, Wynn W., (2012) ‘Autonomous Histories and World History’. **World History Connected** 9.3 <http://worldhistoryconnected.press.uillinois.edu/9.3/forum_gadkar-wilcox_final.html>. เข้าถึงเมื่อ 18 Jun. 2018.
- Lieberman, V., (2003). **Strange parallels Southeast Asia in the Global Context, c” 800–1830**. Cambridge : Cambridge University Press.
- Smith, G.V. (1977) **The Dutch in Seventeenth Century Thailand**. Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University.
- Sunait Chutintaranond and Chris Baker. (2002). **Recalling Local Pasts : Autonomous History in Southeast Asia**. Chaingmai : Silworm Books.
- Tarling, N. (ed.). **The Cambridge History of Southeast Asia Volume one Part one : from the Early Times to c. 1500**. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
- Teeuw, A. and Wyatt, D.K. (1970). **Hikayat Patani Volume II**. The Hague : Martinus Nijhoff.
- Tome Pires. (1944). **The Suma Oriental**. Translated and edited by Cortesao, A. London : Hakluyt Society.
- Wyatt, D.K. (1984). **Thailand : A Short History**, New Haven : Yale University Press.